Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Миңистрлер Чөвүлелиниң органы

№ 116 (10713) 1978 чылдың май 18, четверг 1925 чылда үндезилеттинген Өртээ 2 кеп.

Төлевилел

ТЫВА АССР-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫ (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУ)

ТӨЛЕВИЛЕЛДИ ЧУГААЛАЖЫП ТУР БИС

АЖЫЛ-ИШ-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының төлевилелин масса чонга ханызы-биле таныштырып, пропагандалаар ажылды СЭКП Барыын-Хемчик райкому, ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүскому калбартың эгелээн. Районда илеткечилерниң, агитаторларның, политинформаторларының, партия эге организациязының секретарьларының, кожээ Советтер күүскомнарының даргаларының семинар-хуралдарын эрттирип, Үндезин Хоойлуну чонга калбаа-биле таныштырып, пропагандалаар дугайында сургаалдалыг сүмелерни оларга бергилээн. Партия райкомунуң бюро кежигүннерин, райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчыларын түс-түс черлерге быжыглап, чон ортузунга бо чугула документини таныштырары-биле чоруткан.

Бо хүннерде районнуң үлетпүр бүдүрүлгелеринде, ферма, бригадаларында, албан организация черлеринде Совет Тываның баштайгы Конституциязының төлевилели-биле таныжар митингилер, хуралдар болуп эрттип турар. Оларга ажылчы чон бо Конституцияның төлевилелин изин-биле чүүлдүгзүнүп, бистиң республиканың экономиказын улам ыңай хөгжүдеринге боттарының күжүн, билиин харам чокка бээрин, улам соруктуг ажылдаарын хүлээвип турар.

«Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының коллективи Тыва АССР-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилели-биле таныжкаш, оңу изин-биле чүүлдүгзүнүп, боттарының өөренир, ажылдаар, дыштаныр эргелерин капчаар боттандырып турарын ооң-биле шүүштүрүп көргеннер. Ферманың саанчыларының хой кезии ортумак эртемниг. Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар планын бир ай бурунгаар күүседир дээш ук коллективтиң кежигүннери күженниишкинниг ажылдап турар. Чартык чылда күрүнеге 64 тонна сүт садар планның майның бирги чартыынга чедир 58 тонна чедирген. Саанчылар Зоя Ламажык, Саая Оюу, Хомушку Хирлиг, Иргит Минчик олар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тейде хойжу бригаданың хойжулары бо Үндезин Хоойлунуң төлевилелин база чугаалажып көрген. Ук бригада төрүүр чүс хойга онаалтыр ам безин 101 хураганны камгалап алган. Хойжулар Ооржак Чалгын-оол, Ооржак Мандыкхаа, Ооржак Күрседи, Моңгуш Болат олар төрүүр 100 хойдан-на 105-тен 110 чедир хураганны камгалап алырын хүлээнгеннер. Үстүнде коллективтер бо чылгы планныг онаалдаларын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл болур оюнда октябрь 7-де күүседирин хүлээнгеннер.

Бо үстүнде дег мындыг ажыл-ишчи, эки эгелээшкинниг хуралдар өске-даа коллективтерде база болуп турар.

Х. МОНГУШ.

БҮГҮ ТЫВАНЫҢ ЧОНУ ТАНЫЖЫП, ДЕТКИП, САНАЛ-ОНАЛЫН КИИРИП ТУР

ШЕВЕРЛЕКЧИЛЕР ДЕТКЭЭН

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — Чаа Шагаан-Арыг хоорайның кудумчуларында чаа-чаа чурттаглга бажыңнарының, школа, эмнелге корпустарының болгаш өске-даа объектилерниң тудугларында хөй кезиинде-ле аныяктар ажылдап турар.

Чаа туттунуп турар объектилерниң чаны-биле эрттип чыда, ажылчын хептиг аныяк кыска ужуражы бергеш, кайы объектиде ажылдап турарын айтырдывыс.

— Люба Сугаракованың шеверлекчилер бригадазында мен. Чаңыңарда тудугда ажылдап тур бис. Кыстарның ырышоору дыңналып тур — дээш, бисти эдерткеш чорупту.

Бригадир-биле ужурашкаш, школа-интернаттың № 1 корпузунуң тудуунда шеверлел ажылдарын кылып турар кыстарның ажыл-иши-биле таныштывыс.

— Бригадавыста 14 кыстар ажылдап турар. Комсомолчу шалыпчы тудугда ажылдап турар болганывыста, харыысалгавыс улуг. Ынчангаш планныг онаалдаларывысты чүгле күүседир эвес, а хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап тур бис. Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга колдуунда чүүлдүг деп көргеш, оңу республикага бүгү улустуң чугаалажып көөрүнге киргени — республиканың амыдыралынга улуг болуушкун деп бригадавыстың кыстары санап, ооң чүүл бүрүзүн ханы өөренип, таныжып турар — деп, бригадир Люба чугаалай-дыр.

— «Тыва АССР-ниң хамаатыларының кол эргелери, хосталгалары болгаш хүлээлгелери» деп 5-ки эгениң 34-кү чүүлүнде: **«Тыва АССР-ниң хамаатылары ажылдаар эргелиг»** деп, а 39-ку чүүлүнде: **«Тыва АССР-ниң хамаатылары өөренир эргелиг»** деп бижээн. Ол эргелерни ССРЭ-ниң Конституциязында, РСФСР-ниң Конституциязында болгаш Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде айытканы бисти улам эки ажылдаарынче сорук киирип турар. Чүге дээрге бистиң бригаданың кыстары шуптузу школалар, курстар, училищелер дооскулаан, моон-даа соңгаар өөренир бис. Ажыл-иживис-биле Төрээн чуртувусту өөртүр бис. Конституция төлевилелинде айыттынган эргелеривис ынчаар боттанып турарынга чоргаарданыр бис. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилели-биле таныжылга бистиң бригадага аажок солун, бүрүн чүүлдүгзүнүүшкүн-биле эртти — деп, шеверлекчи кыстарның бригадазының комсоруу Рая Биче-оол чоргаарал болгаш өөрүшкү-биле чугаалады.

«Шагонартяжстрой» трестиң 18 дугаарлыг мехколоннаның шеверлекчи кыстары Эрзин, Бии-Хем, Улуг-Хем районнардан бо шалыпчы тудугга комсомолчу путёвка-биле ажылдап келген. Оларның кызымак ажыл-ижин трестиң-даа, мехколоннаның-даа удуртукчулары мактаар. Ол-ла бригаданың кежигүннери Хову-Аксында даараныгла фабриказының тудуунуң шеверлел ажылдарын кылып доозуп, ажыглалга киирген.

Комсомолчу-аныяктар бригадазының удуртукчузу Люба Сугаракова Туран ортумак школазын дооскаш, Кызылдың 4 дугаар профтехучилищезин дооскан соонда, тудуг мастерлериниң школазын дооскаш, бо шалыпчы тудугга ажылдап келген. Бригаданы ол билдилиг удуртуп, планныг онаалдаларын ажыр күүседиринче кыстарны организастап шыдаан.

Шеверлекчилерден Мария Салчак, Зина Идам, Эльвира Балчый, Вера Крыласова болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган.

Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилели-биле шеверлекчи кыстар таныжкаш, оңу бүрүн чүүлдүгзүнүп, деткивишаан, аңаа чоргаарланып, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринге төлептиг үлүүн киирерин хүлээвип турар.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: шеверлекчи кыстар Конституция төлевилели-биле таныжып тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТАНЫЖЫП КӨРГЕШ

РСФСР-ниң Конституциязын чоокта чаа хүлээп алдывыс. Ам Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин бүгү чон таныжып көрүп турар. Бо дээрге сайзыраңгай социалистиг нийтилелдиң тургустунганы-биле кады амыдыралдың совет овур-хевири бодунуң чаагай талаларын улам-на чайыннанчак кылдыр көргүзүп, ылаңгыя ооң күш-ажылчы, коллективчи, интернационалчы мөзү-шынарының совет кижилерниң ажыл-херээнде улам-на сиңниги турары, аңы-дуңмалышкы болгаш кады ажылдажылганың чоруу бистиң амыдырал-чурттаалгавыста улам-на илереттинип турарының херечизи-дир. Ындыг-даа болза коммунистиг нийтилелдиң кежигүннери бистиң үевисте долузу-биле хевирлеттинип тургустунмаан, ол чорудулга үргүлчүлеп турар. Бо талазы-биле кандыг-даа илдигер чүве чок деп санап болбас бис.

Борта бистиң хүлээп алыр Конституциявыс улуг кижизидикчи рольду ойнаар. Ынчангаш бистер оңу коммунизм тургузарының чугула документизи кылдыр үнелеп турарывыс-даа шын. Маңаа чаңгыс чижекти, бо үениң байдалынга кончуг таарыжып турар болгаш кижи бүгүдеге мону ханызы-биле угаап билип алгаш, бодунуң амыдыралынга боттандырза чогуур чүүлдү чугаалакседим.

«Тыва АССР-ниң хамаатыларының хуузунда өнчүзүнүң үндезини күш-ажылчы орулгалары болур»,. деп Конституция төлевилелинде айыткан.

Хамаатыларның хуузунда өнчүзүнде азы ажыглалында турар херекселди күш-ажылчы эвес орулгалар тып алырынга, нийтилелдиң эрге-ажыктарынга хора чедиреринге ажыглап болбас дээрзин төлевилелде база айыткан. Маңаа хамаарыштыр тыва улустуң мал өстүрүп ажаар малга ынак чоруунга бо чүүлдер таарымчалыг болгаш чоннуң күзел-соруун илередип турар деп бодаар мен. Ындыг-даа болза бо чаңчылды нийтилелдиң эрге-ажыктарынга таарыштас кылдыр ажыглаар чоруктар бисте ам-даа бары хомуданчыг. Чамдык кижилер боттарының медерелиниң деңнели кудузундан хуузунуң эрге-ажыын нийтилелдиң эрге-ажыындан бедик көөр чоруктан совхозтуң, нийтиниң малын чемгерзин дээп сиген, тараазы-биле бодунуң хуу малын чемгерер, оон туржук хамаатыларның хуу малы совхозтуң таараазын чиир, саза базар чоруктар бисте хөй. Ол ышкаш ийи-чаңгыс хавааны бодунуң аъш-чеминиң артыы-биле азырап ап болур турда-ла, чамдык кижилер хөй хаваннарны өстүрүп, оңу азыраар дээш, чымчаа-биле чугаалаарга, шаңдан «часканың» азы нийтиниң малын чемгерер ужурлуг чемге чаржадыр чоруктар ажыл-агыйларга эвээш эвес когараалды чедирип турар.

Малчыннарда, совхозтуң өске-даа ажылында кижилерде хуу аъттар нийтилелдиң эрге-ажыктарынга ажыктыг чүүлдерни хөйнү кылып турары тодаргай. Ындыг турбуже, оорларга удур демиселди күштелдирер сорулгага үндезилеп алгаш, хууда аъттар эдилээрин шуут хоруур деп шиитпирлер чамдыкта үне бээр-дир. Техниканың амгы деңнели бистиң чоннуң негелдезин долузу-биле хандырып шыдавас болгай. Оорлар шупту чон эвес, олар колдуунда-ла маңгысталчак амыдыралдыг кижилер боор турар. Конституция төлевилелиниң ол бичии үзүн-дүзүн таныжып көргеш, мээң бодалдарым ындыг. Нийтилел эрге-ажыынга хора чедирип турар оорларның аът ажыглаар эргезин чер-чер Советтери болгаш хамаарышкан албан организациялар хоруур чорукту чөпшээрел каар болза, хоойлунуң утказындан хажывас.

В. ХҮЛЕР-ООЛ,

«Сүт-Хөл» совхозтуң кол гидротехниги.

ҮШ ХҮН ДУРГУЗУНДА

Бо хүннерде Тываның бүгү ажылчы чоннары республиканың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин чугаалажып, аңаа харыы кылдыр күш-ажылчы темпизин улам бедиткен болгаш планның даалгаларын чедиишкиннниг күүседип турарлар.

Ооң чижээнге Таңды районда «Россия» совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазының ишчилерин хамаарыштырып болур. Бо коллектив тараа культураларының чаштырылгазын үш хүн иштинде дооскан. Бригаданың тараажылары ниитизи-биле бо чылын ийи муң сес чүс ажыг га черге үрезинни чашкан.

Партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр төлептиг күш-ажылын бараалгаткан № 1 бригаданың тараажылары эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге часкы тарылганы дөрт хонук эрте доозуп, кывар-чаар материалдарның болгаш артык кезектерниң камналгазын чедип алган. Ооң-биле чергелештир бригада кежигүннеринден чаңгыс-даа кижи чылдагаан чок ажыл шагы үспээн.

В. КОЖУШНО,

райкүүскомнуң кожээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң даргалаашкыны-биле май 16-да Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болган.

Бирги айтырыг — эвилелдешкен республикаларның чаа конституцияларын белеткээр болгаш хүлээп алыр талазы-биле ажылдың түңнелдери.

Бистиң чуртувустуң амыдыралынга төөгүлүг улуг ужур-дузалыг болуушкун болган, күрүне тургузуушкунунуң байлак дуржулгазын, социалистиг демократияның улам ыңайгы хөгжүлдезин, совет улустарның бузулбас эвилелиниң өндүр улуг күжүн бодунда шиңгээткен конституциялар хүлээп алдынган деп, **Л. И. Брежнев** хуралды ажыдып тура, онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы **В. В. Кузнецов** ол айтырыг талазы-биле дыңнадыг кылган. Республикалар конституцияларының төлевилелдерин белеткээрин партия органнарының удуртулгазы-биле, СЭКП ТК-ның май, октябрь болгаш декабрь (1977 чыл) Пленумнарының шиитпирлериниң, ССРЭ-ниң чаа Конституциязының, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ажылдарының быжыг үндезининге боттандырган деп ол айыткан. Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң конституцияларын бадылаан [illegible] чок сессияларының ажылы депутаттарның кайгамчык чаңгыс эптиинин, бедик идейжинин байдалынга эрткен. Эвилелдешкен республикаларның конституцияларын чугаалашканы болгаш хүлээп алганы чоннуң партияны долгандыр бузулбас кылдыр сырый каттышканының база бир чырыткыланчак херечизи болу берген.

Ол айтырыг талазы-биле **Л. И. Брежнев** чүве чугаалааш, мынча дээн:

Ол конституцияларның төлевилелдерин бүгү улус чугаалажып көөр кылдыр киирбишаан, партияның салган сорулгазы чедип алдынган деп чугаалап болур. Ындыг чугула херекке миллион-миллион совет кижилерниң киришкени үндезин хоойлуларны ылавылаар болгаш немээр, оларны улусчу дуржулга-биле байлакшыдар, республика бүрүзүнүң онзагай чүүлдерин барымдаалап көөр арганы берген.

Моон-биле холбаштыр чамдык принципиалдыг чугула байдалдарже кичээнгей угландырарын күзээн ийик мен.

Бирээде. ССРЭ-ниң Конституциязының төлевилелин чугаалажып турганының үеинде ышкаш, совет кижилер хамааты кижиниң бодунуң күш-ажылы дээш, нийти херекке бодунуң үлүг-хуузу дээш харыысалгазы-биле холбаалыг айтырыгларны база дагын бирги чергеже көдүрүп турган.

Совет кижи чер болганга четпестер-биле эптежип шыдавас, негелделиг кижи кылдыр бодун көргүзүп, ол четпестерни чүрээнге чоок кылдыр көрүп, Ада-чурттуң салым-чолу ооң бодунуң салым-чолундан чарылбас кижи кылдыр бодун көргүзүп, ажыл-херек дээш сагыш човап чоруур. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чорааш, ол дугайын ханы бүзүрел-биле көрген мен.

Конституциялар төлевилелдерин чугаалажып турарының үезинде кичээнгей салыр ужурлуг эвээш эвес саналдар кирген. Маңаа бичии-даа чүвени кагбайн, бүгү-ле ажыктыг болгаш үнелиг чүүлдерни мөөңнеп ап, ажылчы чоннарның күзээшкиннерин практиктиг ажылга болдунар-ла аргазы-биле долу барымдаалап көөрү чугула. Ол дээрге чүгле республика болгаш чер-чер органнарының эвес, харын төп-даа органнарның база сорулгазы болбайн аан.

Ийиде. Чугаалажылга бистиң бүгү нийтилеливистиң ханы интернационализминиң база бир чырыткыланчак илерели болу берген.

ССРЭ-ниң улустарының найыралы — социализмниң алызындан үнелеп четтинмес чаалап алышкыны-дыр, бистиң хөгжүлдевистиң күчүлүг шимчедикчи күжү-дүр дээрзин ССРЭ-ниң Конституциязы болгаш республикаларның конституциялары база дагын бадыткаан.

Бистиң партиявыс национал онзагай чүүлдерни кезээде чогуур кичээнгей-биле болгаш хүндүткел-биле көрүп келген болгаш көрүп-даа турар. Ленинчи чагыгларны эдербишаан, ооң-биле кады партия национал тыртып кызыгаарлаттынар болгаш көөргеттинер чорукту эптеш чок көөрүнүң ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидип турар.

Бистиң бүгү республикаларывыстың, бистиң бүгү социалистиг нацияларывыстың болгаш биче улустарывыстың экономиказының болгаш культуразының шапкын хөгжүлдези, амыдыралының тыныжы совет нация бүрүзүнге ооң улам ыңайгы чечектелиишкининиң үндезинин — бүгү совет кижилерниң акы-дуңма кады ажылдажылгазында, боттарының национал культураларын удур-дедир байлакшыдып турарында, бүгү өндүр улуг Совет чурттуң бүгү улусчу, нийти күрүне айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлеп турарында деп бөдүүн түңнелди кылырынга чедирип турар деп чугаалап болур. Кижилерниң чаа төөгүлүг нийтилежкээ болур совет улустуң бузулбас чаңгыс эвииниң үндезини харын ында.

База адак соонда, үште, Республикалар конституцияларын ажылдап кылып болгаш хүлээп ап турда, эрге-чагырганың чер-чер органнарының хөгжүлде айтырыгларынче онза кичээнгейни салып турары кайгамчык тода болган.

Бүгү чоннуң тура-соруу хамыктың мурнунда чер-чер Советтерин дамчыштыр амыдыралда боттанып, чоннуң негелделери барымдаалаттынып турар болган ужурунда, оларның функцияларын конституцияларга аажок билдингир кылдыр тодаргайлап турар бис.

«Советте кижи чону дээш харыы тудар» — деп үлегер чугаа бистиң үевисте тыптып келген. Чуртта кылдынып турар бүгү-ле чүүлдер дээш шынап-ла харыылаар апаар Советтер дугайында бистиң конституцияларывыста кирген бүгү чүүлдер черле ыяк күүсеттинген турары чугула. Ол — күрүне аппаратының ажылдакчыларының дорт хүлээлгези-дир. Ол — партия органнарының бирги чергеге турар сагыш салыышкыны-дыр.

Ам автономнуг республикаларның конституцияларының төлевилелдерин чугаалажып турарын билир боор силер, эштер. Оларны хүлээп аптарга, чедиштир бышкан социализмниң нийтилел болгаш күрүне амыдыралын Конституцияга бадыткап быжыглаар, бүгү улустуң күрүнезиниң хоойлужудулгазының бүгү системазының үндезинин тургузар талазы-биле улуг болгаш хайныышкынныг ажыл доостур апаар деп, Л. И. Брежнев түңнелинде чугаалаан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму доктаал хүлээп алган. Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтери ССРЭ Конституциязының 76-гы чүүлүнүң негелделерин күүсеткишаан, эвилелдешкен республикаларның ССР Эвилелиниң Конституциязынга дүгжүп турар болгаш республика бүрүзүнүң онзагай байдалдарын барымдаалап турар чаа конституцияларын бадылаан деп ол доктаалда демдеглээн. Конституциялар төлевилелдерин чугаалажып турарының үезинде ажылчы чоннарның кирген бүгү-ле саналдарын, Дээди Советтерниң депутаттарының кирген саналдарын чуткулдуг боттандырары эргежок чугула деп онзалап демдеглээн. Чаа конституцияларның чүүл бүрүзүн амыдыралга боттандырар талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң, бүгү күрүне органнарының кол сорулгалары тодаргайлаттынган.

1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база Күрүне бюджединиң дугайында хоойлуларда көрдүнген даалганы капчаар күүседип турарының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дыңнадызын Президиум көрген. Ол дыңнадыгны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **А. Н. Косыгин** кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң даалгазын күүседири-биле чазак чери доктаамал комиссияларның болгаш депутаттарның саналдарын боттандырарының дугайында айтырыгны ийи удаа чугаалашкан деп чугаада онзалап демдеглеттинген. Ол саналдарны министерстволарның, ведомстволарның коллегияларынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң хуралдарынга көргүлээн, оларны херек кылырынга күүседириниң хемчеглерин боттандырып турар. Ынчалзажок бүгү айтырыгларны хары угда шиитпирлеттине бербес болгай деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. Дыка хөй айтырыгларны боттандырары улус ажыл-агыйы планында көрдүнмээн дыка хөй акша-хөреңгилерни, немелде капитал салыышкыннарны негээр болгай. Ынчанмыже ол-даа байдалдарда үндезилелдиг саналдар бистиң нийти ажыл-херээвиске бараан болуп, келир чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын белеткээринге база тургузарынга эки салдарын чедирип турар.

Дыка хөй саналдарны боттандырар талазы-биле хемчеглерни планныг даалгаларда, а ол ышкаш 1978 чылдың социалистиг хүлээлгелеринде киргенин демдеглээш, А. Н. Косыгин чорудуп турар ажылдарны чамдык тодаргай чижектер-биле көргүскен. Ылаңгыя Канск-Ачинскиниң одалга-энергетика комплексизин тургузар талазы-биле, чурттуң энергосистемазынга күчүлер курлавырын бедидер дугайында, өңнүг металлургияның чиг-эт баазазын улам ыңай хөгжүдер дугайында, кожээ ажыл-агый бүдүрүлгезин комплекстиг механизастаарынга херектиг машиналарны болгаш дериг-херекселдерни чогаадырын, шенээрин болгаш бүдүрүлгеге шиңгээдип алырының талазы-биле ажылдарны дүргедедириниң эргежок чугулазының дугайында, чаа тудугларда, РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннүг зоназында база өске-даа черлерде районнарга ажыл-агыйны хөгжүдериниң айтырыгларын улам комплекстиг шиитпирлээриниң дугайында хемчеглерни ажылдап кылыр талазы-биле саналдарны боттандырган турарынче кичээнгейни угландырган. Эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга аян-чоруунуң үезинде чугаалаан айтыышкыннарынга болгаш сүмелеринге холбаштыр бо районнарның 1990 чылга чедир экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң программа хемчеглерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунга чоокта чаа чугаалажып көргенин болгаш чүүлдүгзүнгенин база дыңнаткан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның саналдарын чугаалажып көөр болгаш амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдарны шын организастаарының улуг ужур-дузалыг боор турарын болгаш моон соңгаар-даа бо ажылче чогуур кичээнгейни угландырар дээрзин А. Н. Косыгин түңнелинде демдеглээн.

Бо айтырыгга хамаарыштыр Л. И. Брежневтиң чугаалааны:

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң шиитпирлерин, ооң хүлээп алган хоойлуларын күүседиринге, доктаамал комиссияларның сүмелерин, депутаттарның саналдарын боттандырарынга холбашкан айтырыгларны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ыяк чугаалажып көрүп турары дээрге, бистиң шын кылып турарывыс ол деп бодап-дыр мен, эштер.

Бисте тургустунуп келген практика Конституция негелделеринден долузу-биле үнүп кээп турар болгаш нийтилел хөгжүлдезиниң чугула негелделери-биле холбашкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган, ооң төлевилелин палаталарның План-бюджет комиссиялары кирген. Доктаамал комиссияларның болгаш депутаттарның саналдарын ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң чайгылыш чок боттандырган турарынга контрольду хандырарын ССРЭ-ниң чазаанга дааскан.

(Төнчүзү 3-кү арында).

Бойдуска салдар чедирериниң чепсектерин шериг сорулгазынга азы өске кандыг-даа өжээнниг чорукка ажыглаарын хоруур дугайында Конвенцияны күштүг болдуруп бадылаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Бойдуска салдар чедирериниң чепсектерин шериг сорулгазынга азы өске кандыг-даа өжээнниг чорукка ажыглаарын хоруур дугайында 1977 чылдың май 18-те Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң өмүнээзинден Женевага ат салдынган база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының чүүлдүг деп көргени Конвенцияны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күштүг болдуруп бадылаары-биле киирип келгенин ёзугаар, **күштүг болдуруп бадылаар.**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.
Москва, Кремль, 1978 чылдың май 16.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чугаалажып тур бис

Амыдыралга белеткээр

Бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчиир дугайында партияның XXV съездизиниң салган сорулгазы күүсеттинип, чуртта аныяк салгалдың кижилериниң 95 хуузу өөредилгениң бүгү-ле хевирлери-биле ортумак эртемни чедип ап турар апарган.

Эртем-билиг талазы-биле делегейде биске деңнежир чаңгыс-даа чурт чок дээрзи ам кандыг-даа маргылдаа чокка билдинтир апарган. Бо дээрге социализмниң кайгамчык улуг чаалап алыышкыны, чоннуң чаагай чоруу дээш партияның, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының чаагай түңнели-дир.

Совет Тываның төөгүзүнде эң баштайгы Конституцияның (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин республикага бүгү улустуң чугаалажып көөрүнге киирген. Ында 39-ку чүүлден мындыг одуругларны номчуур бис. **«Тыва АССР-ниң хамаатылары өөренир эргелиг.**

Ол эрге өөредилгениң бүгү хевирлериниң халас болуру-биле, аныяктарның бүгү-ниити ыяап-ла ортумак өөредилгезин боттандырары-биле, өөредилгениң амыдырал, бүдүрүлге-биле харылзаалыг болурунга үндезилээш, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилгени калбак хөгжүдери-биле... хандыртынар». Хамаатыларның өөренир эргезин Конституция төлевилелинде шак ынчаар магадылаан.

Бүгү чурттаазы ышкаш, бистиң республикада улус чырыдыышкынының херээ база-ла улуг хөгжүлдени алган. Эрткен 1976—1977 өөредилге чылының түңнели-биле алырга, он чыл бурунгаар бирги класска кирген уругларның 82 хуузу өөредилгениң бүгү-ле хевирлерин дамчыштыр ортумак эртемни чедип алган, сес класс доосканнарның 95 хуузу ам өөредилгезин уламчылап турар.

Тывага улус чырыдыышкынының херээ, социал-культура, экономика хөгжүлдези-биле бир дөмей, сөөлгү чылдарда эң шапкын сайзыралды алган. Бо талазы-биле Россия Федерациязының өске автономнуг республика, область, крайларындан хожудавайн турар бис. 1977 чылдың төнчүзүнде байдал-биле алырга, республиканың улус ажыл-агыйында 20973 дээди болгаш тускай ортумак эртемниг специалистер ажылдап турар, ол дээрге бүгү ажылчын болгаш албан-хаакчыларның 19,1 хуузу болур.

Бо бүгү болза партияның, Совет чазактың доктаамал ада сагыш салыышкынының ачызы, ооң ленинчи национал политиказының амыдыралга боттаныышкыны деп чоргаарал-биле чугаалап турар бис.

Ынчалза-даа аңаа оожургавас бис, улус чырыдыышкынының херээнде чедир ажыглаттынмаан курлавырлар болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер ам-даа эвээш эвес. Бүгү-ниити өөредилгезиниң Хоойлузунуң күүселдезиниң, ортумак өөредилгеже шилчииринин база өөреникчилерниң билииниң шынар талазы-биле көргүзүглери чуртуундан, Россия Федерациязының ортумак көргүзүглеринден куду болуп артпышаан. А школа четкизин, башкы кадрларының санын, ол ышкаш өөредилге херекселдерин, номнар-биле хандырылганы алырга, бистиң республикада байдал чурттуң өске черлериндээзи-биле дөмей болгай.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ниити билиг школаларының өөреникчилериниң өөредилгезин база оларның күш-ажылга кижизидилгезин улам ыңай сайзырангайжыдар база экижидер дугайында үндүрген чаа доктаалының негелдезинге дүүштүр башкылар коллективтериниң, совет, комсомол болгаш хөй-нийти, ажыл-агый органнарының мурнунда салдынып турар сорулга болза, өөреникчиге быжыг билиг бээриниң аңгыда, шиңгээдип алган билиглерин амыдыралга ажыглаар арга-мергежилге чаңчыктырары болур.

Практика чүнү көргүзүп турарыл дээрге, ортумак эртемниң аттестадын холга ап турар аныяк кижилерниң чамдыктары ортумак билиг дээрге-ле дээди өөредилгеже киреринге белеткел кылдыр санап турар. Ол шын-на харын, ынчалза-даа чуртта дээди өөредилге черлери он класс доозукчуларының чүгле 15-тен хөй эвес хуузун хүлээп алыр аргалыг боор турар.

Тываның улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга ам-даа муң-муң ажылчыннар негеттинип турар. Ооң иштинде чүгле тудуг организацияларында 2000 ажыг тудугжу, көдээ ажыл-агыйга бедик мергежилдиг 800 ажыг механизаторлар чедишпейн турар.

Сорулга болза аныяк кижиниң бодунуң школачы чылдарында кандыг-бир ажылды кылып билир кылдыр өөренип алган, аттестат-биле кады күш-ажылдың кандыг-бир мергежилин чедип алган турары болур. Бо сорулганы боттандырарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар бар апарган. Ооң кол баазазы профессионал-техниктиг училищелер болур. Сес класс доозукчуларының 20—30 хуудан эвээш эвези өөредилгезин профтехучилищелерге уламчылаар, аңаа ниити ортумак билигни албышаан, ажылчын кижиниң кандыг-бир тускай мергежилин чедип алган турар ужурлуг. Он класс доозукчуларынга бир чыл хуусаалыг техниктиг училищелерни ажыдары база көрдүнүп турар. Ооң баазазынга база-ла ажылчын мергежилиниң тускай эртемин өөренир.

Бистиң республикада күш-ажылга өөреникчилерни кижизидериниң системазы сөөлгү чылдарда элээн хөгжээн. Профессионал-техниктиг училищелерниң материал-техниктиг баазазы быжыгып, дыка хөй школаларда мастерскаялар, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары школачыларның сонуургалын чаалап алган. Кызыл хоорайның өөредилге-бүдүрүлге комбиназы, Сарыг-Сепниң № 2, Туранның № 1, Чадаананың № 1 ортумак школаларының бүдүрүлге бригадалары багай эвес ажылдыг. Бо школаларның дыка хөй доозукчулары шиңгээдип алган тускай эртемин аайы-биле совхозтарда механизаторлап, саанчылап, малчыннап ажылдай бергилээн.

Ынчалза-даа бо талазы-биле четпестер бисте ам-даа хөй. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары көдээ школаларның чүгле 40 хуузунда тургустунган. Дыка хөй школаларда машина-техниканы чүгле көргүзүг материалдарындан өөренип турар.

Өөреникчилерниң дыка хөй бүдүрүлге бригадалары ёзу барымдаалап тургустунган, совхозтарның дирекциялары оларга чогумчалыг байдалды тургуспайн, машина-техника-биле хандырбайн турар. Бо айтырыг үлетпүр, бүдүрүлге, тудуг организацияларынга база хамааржыр.

Шеф деп санадып турар чамдык организациялар бүдүрүлгеге практика эрттирер дээш кээп турар үстүкү класстар өөреникчилерин азы профтехучилищелерниң сургуулдарын бүдүрүлгениң технологиязынга өөредириниң орнунга, чер кастырар, бок аштадыр чергелиг ажылдарга ажыглаарын бодап турар. Оон туржук, училище дооскан аныяк ажылчыннарга тодаргай ажыл кылдыртпас, оран-бажың-биле хандырбас, эрги техника бээр, оларны өөредир дугайында сагыш салбас чоруктар дыка хөй. «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестеринге ажылдаары-биле келген профтехучилище доозукчуларының барык-ла 60 хуузу ажылга ызыртынмайн, чыл бүрүде үнүп чоруп турар чоруктарның хөй кезиин ооң-биле тайылбырлап болур.

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг ортумак училищезин 1976 чылда 52 кижи дооскан. 70 штукатур-малярларны Кызылдың тудугларынче ийи чыл бурунгаар чоруткан турган, бо хүннерде олардан чүгле 37 кижи Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде ажылдап арткан.

Тудуг организацияларының удуртукчулары ажылда четпестерни тудугжу кадрлар чедишпези-биле тайылбырлап, өске область, крайлардан тудугжулар чалаарын оралдажып турарлар.

Моон соңгаар мындыг байдал-биле эптежир кандыг-даа барымдаа чок. Бо талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың декабрьда үнген доктаалын удуртулга болдургаш, СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни алыры хамаарышкан албан черлеринден, министерстволардан, ведомстволардан, ажыл-агый удуртукчуларындан, хоорай, район, чер-чер Советтериниң күүскомнарындан негеттинип турар.

К. ШОЙГУ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы.

ЭКИ АЖЫЛДААР

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин Таңды районнуң ажылчы чоннарынга таныштырары-биле партия, совет активин район төвүнден чоруткан. Олар чер-черде партия организацияларының активин — лекторларны, пропагандистерни, агитаторларны болгаш политинформаторларны ол ажылга калбаа-биле хаара туткан.

«Революцияның чалбыыны» совхозтуң хойжуларынга республиканың Конституциязының төлевилелин райкүүскомнуң даргазы Т. С. Тюлюш таныштырган.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин малчыннар чугаалашкаш, ону бир үн-биле деткип чүүлдүгзүнгеннер.

Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнерниң эдилекчизи Иван Сафонов сес алгаш, совет кижиниң келир үезиниң дугайында партия болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр эки ажылдаарынче өөрүн кыйгырган.

— Мен төрүүр чүс баштан-на 117 хураганны алдым, ниитиниң херээнге бичии-даа болза үлүүм киирдим — деп, сураглыг хойжу чугаалаан.

К. МААДЫ.

ХЕЙ-АЪТ КИИРГЕН

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин ыраккы Мөңгүн-Тайганың ажылчыннары политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн-биле таныжып турар. Районнуң 27 бүдүрүлге болгаш ажыл-агый коллективтеринде төлевилелди таныжарынга тураскааткан хуралдар, митингилер эртип турар. «Малчын» совхозтуң төвүнге болган хуралга хөй кижи санал берген. Төлевилелде: бодунуң шилип алганы, ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулгазының талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажылдың болгаш хөй-нийтиниң сагылга-чурумун сагыры Тыва АССР-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш ат-алдарының херээ болур дээнин мал эмчизи Ш. Сарыг-оол болгаш оон-даа өскелер кончуг чүүлдүг деп деткээннер.

Х. ХОЛУГУ.

КАТАП ТУРГУЗУУШКУН

Л. И. БРЕЖНЕВ

8.

Кадрларны шилип алыр, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер херекке Днепропетровск обкому кончуг улуг кичээнгей салып турган. Ол айтырыг ынчан онза чидиг турган: фронтуларга, партизан отрядтарынга, чажыт ажылга муң-муң партия, совет ажылдакчылар өлүрткен. Оларның орнунга келген кижилерниң дуржулгазы, билии ам-даа четпес турган. «Удуртулга дугайында айтырыг — ол дээрге кадрлар дугайында айтырыг-дыр» — ажылды эдип тура, бистиң удуртулга кылып турган кол дүрүмүвүс бо-дур. Удуртур ажылдарже депшиттирген коммунистерниң политиктиг болгаш ажыл-херекчи шынарларын обком бюрозу үргүлчү чугаалажып, шудургу, мергежилдиг кижилерни депшидерин негеп турган. Сөөлүнде көөрүвүске, бис аңаа колдуунда частпаан болган бис.

Ынчангы стенограммаларның бижээни-биле алырга, «шаарланчак», «бак хөөннүг», ак сеткилдиг эвес ажылдакчылар, удуртукчулар база таваржып тургулаан — олар-биле бис эптеш чок демисежип турган бис. 1947 чылдың декабрьда чуртка акша реформазы болган. Акша солуурунуң негелделерин боттарының албан-дужаалын ажыглап баш удур билип алгаш, хууда ажыын харап, ажаалга кассаларынче акшаларын кирип октап турган ажылдакчылар база тывылгылаан. Ындыгларны партиядан үндүрер дээш туржуп турган мен. Билди чок, кызы чоруу-биле ажыл-херек сандараткан кижилерни ажылындан (өске база, удуртур эрге-дужаалга «ажылдатпас» кылдыр) дүжүрерин ол ышкаш чедип ап турган мен. Кижизиг ёзу-биле алырга, чамдыктары хараадавчыг турган, ынчалза-даа күрүнениң эрге-ажыы бедик болганда, ындыгларга чымчактанып болбас.

Бодунуң ажылдап билирин көргүскен, оларга партияның область комитеди бүзүрээн кижилер ол бүзүрелди ылап билген турар ужурлуг. Биске обкомнуң ниити килдизин Е. Н. Маляревский эргелекчилеп турган. Ооң-биле бис дайын мурнунда-ла таныш, фронтуга ужуражып турган бис. Днепропетровскиге чедип келгеш: «Херек болза кандыг-даа үеде кирип тур» деп, аңаа чугаалаан мен. Шынап-ла, үргүлчү ону дыңнап, деткип, херек апарганда сүме-биле дузалап турган мен. Көөрүмге, ажыл-херекти билир кижи болду. Ынчангаш, ооң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседири-биле аңаа идепкейлиг бээр херек.

Оларга бүзүреп турар-дыр мен деп чүвени хөй-хөй ажылдакчыларга көргүскеш, хүн бүрүнүң айтырыгларының хөй кезиин шиитпирлээрин оларга шынап-ла дамчыдып бергеш, бүгү байдалды анализтээринге, перспективтиг айтырыгларны бодаарынга, чугула сорулгаларны салырынга херектиг шак-үени бодумга тып алган мен. Ол сорулгаларның бирээзин — органзакчы болгаш партийжи-политиктиг ажылды улам экижидерин чедип алырын Запорожьеге-ле ылап шиңгээдип апкан турган мен. 1948 чылдың февральда областың партия конференциязынга бо талазы-биле мынчаар чугаалаттынган:

— Сорулга чүл дээр болза, ажыл-агыйны удуртуру-биле партийжи ажылды шын холбаары болур. Ол — уран арга. Партийжи ажылга ол уран аргага өөренир херек...

Бодум база кезээде өөренир ужурлуг таваржып турганымны чугаалаар ужурлуг мен. Байдал үргүлчү өскерлип, чаа сорулгалар тыптып кээп турар болганда, ол чорук бүгү кижилерге эргежок чугула. Бир эвес амыдыралдан чыдып каарын күзевес болза, партийжи удуртукчу бүгү назынында өөренир ужурлуг.

Днепропетровскиге мен катап тургузуушкунуң өске үе-чадазынга таварышкан мен: заводтар продукцияны берип эгелей берген турган. Оларның хөй-хөй цехтери ам-даа үрелик болза-даа, хөй-хөй шахталарны суг алган болза-даа, үлетпүр бут кырынга туруп эгелээн болду. Ам чуртталга тудуун, культураны, амыдыралды көдүрер ужурлуг турган. Айтырыгның чидиин тодаргай көргүзер төлээде, Днепродзержинскиге болган хоорайның X партия конференциязынга саналымның кезиин киирип көрейин:

«Ам цехтер начальниктеринде, элечеглер начальниктеринде ажылдап турар эштер Левинов, Олейник, Гречкин ышкаш өске-даа хөй эштеримни, кады өөренип чораан өөрүмнү бо залдан көрүп тур мен. Партияның область комитеди болгаш хоорком чуртталга тудуун четпес удуртуп турган-дыр деп чүвени оларга болгаш силер бүгүдеге дорт чугаалап тур мен. Чуртталга тудуунуң талазы-биле план чүгле 11 хуу күүсеттинген деп конференцияга илеткээнин алыр болза, херектиң байдалы билдингир-дир.

Залдан үн: 7 хуу!

— Харын-даа чүгле 7 хуу. Багай-дыр! Ажылчыннарны быжыглаар херек деп чугааладывыс, ол хиреде ындыг байдал-биле эптежип турар-дыр бис. Партия хоорукомунуң болгаш обкомунуң чаа соңгуттурар составы ол байдалды чок кылыр херек. Дайынның чылдарында кижилер хөй бергелерге шыдажып келгеннер, бистиң тиилелгевис дээш улуг чидириглерге таварышканнар, олар ам амыдыралының байдалдарын экижидерин негээр эргелиглер. Ажылчыннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнелин көдүрер бис деп, бистер, большевиктер, чоннуң мурнунга улуг хүлээлгени алган бис. Ам ону күүседир ужурлуг бис!».

Чер-чер Советтеринде акша ам-даа эвээш, кол акша-хөреңгилер завод директорларының холунга турган, а хоорайны тударындан олар ойтаап турганнар, байдалдың нарыны мында болган.

(Уланчызы. Эгези №№ 112, 113, 114, 115, «Шында»).

Днепропетровскиге херек кырында хоорайның төвү чок турган, Карл Маркс проспектизи ам-даа бузундулар аразында чыткан, а хоорайның кыдыгларынга бөдүүн ажылчын суурлар туттунуп турган. Шой, каң эзилдирер, прокат цехтериниң начальниктери завод чанынга чурттаар ужурлуг дээр хевирлиг чүвени безин бодап алганнар. Ынчан телефон-даа, трамвайлар-даа, машиналар-даа турбаан, эки дизе-ле тергелер бар. (Хуралга чүге озалдап келгенин айтырарга бир удуртукчунуң чоон үн-биле мынча деп харылаанын утпаан мен: «Менде машина чок, а бемни мал эмчилери шинчиир дээш аппарган»).

Түр бичии казанактар эвес, чаагайжыттынган бажыңнарны кыдыгларга эвес, төпке тударынче заводтарны албадаары чугула турган. Оларның албан черинин тудуг политиказы болза акша-хөреңгилер камнаарынга хоозун бүзүредиг болуп турар, шаа барып оон дөмей-ле каражадап үнер деп, директорлар-биле найыралдыг чугаамга бадыткаан мен. Хоорайның кол кудумчуларын кылыр, оларга чараш бажыңнар тудар, ынчангаш оларже бүдүрүлгелерниң эң эки ажылчыннарын, оларның амыдырал-чуртталгазын экижидер дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынын херек кырында билзиннер дээш Ада-чурттуң дайынының инвалидтерин, өлүрткен дайынчыларның өг-бүлелерин көжүрүп киирер деп чугаа обком бюрозунга ынчан-на тускай болуп турган. Ынчалза-даа ажыл-херек шушпец чоруп турган.

1948 чылдың майның төнчүзүнде база катап бүгү областы эргидим, Никопольга, Павлоградка, Кривой Рогка, Новомосковскиге, Марганецке чоргуладым, хөйнү көрдүм. Бодумнуң бодалдарымга бүзүрээш, улуг заводтарның директорларын чыггаш, дужуп хараар чорук-биле обком моон соңгаар эптежип шыдавас, хоорай болза хоорай болур ужурлуг, ындыг үе келген деп, дорт чугаалаан мен. Директорлар ооарны бердилер, оон олар бүгү сагыш-сеткили-биле деткип турдулар, ынчалза-даа хөреңгилер, эки төлевилелдер чок, тудуг баазазы кошкак суг-суг дээш, ындыг таварылгада чугаадаар чүүлдерни дөгерезин-не кааптылар.

— Менде мындыг санал бар — деп төнчүзүнде чугааладым.— Шупту кады эки организастаттынган дүрген тудугдан барып көрээлиңер. Үлегерлең ап болур чүүлдерни ынчан шиитпирлеп алыылы. Ырак чорбас бис. Чөпшээрежир силер бе?

— Чөпшээрежир бис — деп харыыладылар.

— Ынчаарга соңгаарладып турбас бис. Обком бажыңының чанынга даарта чеди шакта чыглыр.

Эртенгиниң чеди шакта директорлар, тудуг трестериниң удуртукчулары, хоорком болгаш хоорүүскомнуң ажылдакчылары элээн каш машиналарга шуужуп хапкан бис. Бүргег хүн турганын сактып тур мен, даг эдээнде сыскыла берген бичии бажыңнарлыг суурларның бирээзи Мандрыковканы эрткеш, үрелген оруктан мурнуу чүкче углапкан бис. Ол бүтүнүң дургузунда орук курут болган, чорук кижилерниң барык-да ужуравадывыс, чаңгыс-даа машина чок. Орук иштинде ыяштар өрттенип калгылаан, шолдерде оңгулар каскылап каан, чүгле ол-бо черлерде тракторлар азы дайзындан хунаап алган тыртар машиналар ажылдап чордулар. Ынчаар ийи хире шак каккаш, бичии доң кырынга үнүп кээривиске, адаавыста Днепрогэстиң чурумалы ажыттына берди. Ооң ындында ооражта улуг ак хоорай көстүп чыдыр. Шак ынчап хүн көстүп келгеш, соңгаларга ойнап турду. Бажыңнар улуг, чырык кылдыр көзүлгүледи... Чылыг сеткил мени хөме алы берди: Запорожьеже кожа областы төлээлеп бар чыттым, ынчалза-даа ол черниң бодунуң кижизи болуп чордум.

Чүс катап дыңнаарының орнунга, чаңгыс катап көргени дээре деп чугаалажыр болгай. Оларга мээң үргүлчү чугаалап турганым асфальт-бетонну экскурсантыларым көрдү. Запорожчуларның ажыглап эгелей бергени кабель-краннарны база сонуургадылар. Суг дамчыдар хоолайларны «киир базар арга-метод» ёзугаар капчаар шуударын онза сонуургап көрдүлер. 800 миллиметр чоон хоолайларны гидравликтиг домкраттар черже киир базып турдулар, ындыг хевир-биле бистиң караавыска көзүлдүр бүдүн чыгыы кварталды эртилер. Хуусаалар дугайында, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, үнезиниң, тудуг материалдарының дугайында айтырыглар хөй салдыны. Ооң соонда ажылчын столовайдан чемненип алгаш, орай дүне чанып келген бис. Бабушкин аттыг завод биле Либкнехт аттыг заводтуң ийи директору таарымчалыг хөй каът бажыңнар көрүп каагаш, оларның төлевилелдерин катап ажыглаар дугайында дугуржуп алкан болганы орукка дедир кел чыдырывыста илереди... А чартык чыл болганда кол проспектиге ол чараш бажыңнар бедип үнүп келген болгаш төптүг тударынга идиг болган. Херектиң эгези салдынган!

Чүү-даа канчаар, эрик кудумчузунуң салым-чолу чүүдең солун болган. Ам хоорайда ол эң-не чараш дээн чер, ынчан аңаа фашистер чүгле бузундулар арттырып каан чыткан чүве. Мен ол эрик кудумчузун чугаамга шуут чаарты туттуна берген кылдыр чуруп көргүзүп турган мен. Ынчалза-даа ол челээштелчек перспективаларже хандыр бакылап көргеш, ажыл-агый удуртукчулары чүгле баштарын чаар болганнар: «Ындыг чараш тооллу көөрүнге чедир кым чурттаар боор?». Барык дөгерезин чедир чурттааннар. Эрик кырынга турлагжыыры көңгүс багай эвес херек дээрзин чер дораан-на биле тыртып каан — Днепр дээрге Днепр-ле болгай. Улус оон черле дилеп эгелээн, ынчалза-даа озалдаан: хоорай Советиниң күүскому тудуг кылырынга шагда-ла хуваап каапкан болган.

Дайын сөөлүнде берге чылдарда чурт кол күштерин болгаш хөреңгилерни үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны катап тургузарынче октап турган — ол дүрүм ёзугаар, шын болган. Ынчалза-даа чамдыкта ылап ындыг кыйгының адаанга дазашпас, ажыл-агыйжы эвес база анаа-ла ажылдап билбес чоруктар чаштынып чыткылаан. Ооң-биле кады чуртталга тудуунда, транспортта, амыдыралда, культурада хожудаашкын күш-ажылдың бүдүрүкчүзүүнге, ооң шуушкак бүдүрүлгениң өзүлдезинге чугаа чок салдарлыг турган.

Партия обкому партия, совет, ажыл-агый удуртукчуларындан идепкейни негээн. Бар-ле катап УКП (б) Днепропетровск хоорукомунуң секретарьлары К. К. Тарасов биле П. Ф. Храпуновка мынча дээн мен:

— Улуг саадактан ап алгаш, Москваже чоруптуңар. Министрлерге ыяап-ла кириңер. Үрегдээшкиннер дугайын чугаалаңар, чуруктарын көргүзүңер. Адырлар аайы-биле суг сордурар суурга, трамвай оруу, уруглар садтары, бажыңнар тударынга хөреңгилерден берзиннер. Ол бүгү оларның боттарының-на ажылчыннарынга херек деп чугаалаңар. Шиитпирлиг кириңер, шыңгыы негеңер, силер коммунистер-дир силер, а коммунист кижи дидим болур ужурлуг.

Ынчаар хөделир ужур база таваржып турган, ол эки түңнелдерни берип турган. Заводтарның күселиг биле сесерликтерге демир херимнер шуткуп, кудумчуларга сайгылгааннар азып, трамвай оруктарынга сыртык ыяштар салып турган. Муң-муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар воскресниктерже үнүп, бузундуларны аштап, чечектер болгаш ыяштар тарып турганнар. Хоорайда эң чараш Чкалов болгаш Шевченко парктарының эгезин ынчан салган. Уруглар демир-оруун ажытканы ажы-төлге улуг өөрүшкү болган. Ооң соонда ВЦСПС-тен Екатерина үезиниң ордузун катап тургузарынга акша-хөреңги алган бис. Ону студентилерге дамчыдып бээр деп шиитпир үнген, сургуул бүрүзү ол тудугга бежен шак ажылдаан. Биске студентилерниң Культура ордузу — архитектураның кайгамчык тураскаалы болгаш Днепропетровскиде аныяктарның эң сураглыг клуву ынчаар көстүп келген.

Ынчалза-даа борта мындыг чүүлдү немээр херек. Кижилерден идепкейни негеп тура, партийжи удуртукчу нарын байдалдарда оларны бодунуң камгалалынга ап, соругну бодунга алыр ужурлуг. Чижээ, Никопольскиниң хоолай заводунуң директору Н. А. Тихонов ындыг байдалга таварышкан. Ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазынче ол өскелерден артык сагыш салып турган, заводта ооң ажыл-херектери база багай эвес чоруп турган. (Ындыг болбас арга чок: кижилерже сагыш салбайн турар черден эки ажыл манаар херээ чок). Обкомнуң салган сорулгазын деткивишаан, Тихонов аарыг ажылчыннарга эмнелге ажыткаш, эки столовая организастааш, фашистерниң үреп каан оруун катап тургузуп эгелээн, оон заводтуң клувун областа кымның-даа мурнай септеп алган. Септелге кылырынга, сактырымга, чеди чүс муң рубль үндүрүп берген чүве, а херек кырында үш катаптан бичии-ле хойнуу чарыгдаар ужур таварышкан. Ынчан биске Тевосян чедип келген. Машинага үжээлээ чоруп олурувуста, Иван Федорович директорну сымунуп-ла эгеледи:

— Канчап бардың, Рокфеллер сен бе? Оларны кылзын дээш сенээ акша берген бе?

Ол аразында машина тура дүштү, үнүп келдивис — бистиң мурнувуста клубтуң делгем, арыг, чараш бажыңы көстүп тур.

Ынчан министрни деткээн аянныг чугааладым:

— Ее, мындыг магалыг «өргээни» директор бодунга тудуп алганы олдур ийин!

Тевосян кыска тыныш кагды, оон ыңай хапкан бис. Чай орукка үнүп келиривиске, министр база катап химиренип кирипти эвесең оң.

— Сени черле канчаар чүвел?— дээш, директорже көрнүп келди.— Саң министерствозундан менче долгап турдулар, бо орук дугайын билир улус чорду.

Мен оргаш:

— Обком база билир — дидим.— Ол чокта дүнеки ээлчег биске турбас ийик. Иван Федорович, ону ол бодунга тудуп албаан, бодунуң кармаанче суп албаан кижи болдур ам. Күзей-дир силер бе, бис бо орукту бүгү улустуң тудуу кылдыр доозуп алыр бис бе?

Сөөлүнде ынчаар кылган-даа бис, а чаңнылты эки директордан чайладып алган бис. Бо дугайы бүгү обласка билдине берген. Чаагай херек дүрген тараар, ажыктыг-даа, чоп-даа чугаалажы бээр.

9.

Ажыл-херек дээрге кижиниң чесходазын көзүлдүр дүрбүнтер чаңы болдур ийин. Ажыл-херекти билбес, таарышпас черинде олурар кижи бодунуң четпестерин дуглаар дээш, шала барып үрдүнчек сан-түң болгаш өске-даа элдеп-аянн чүүлдер сүрүп эгелээр. Ол дугайын Крыловтуң баснязында чүү дээн ийик?.. «Ыяткап кижи ыдын кагар».

— Тодаргай херек саналдаңар — деп, ындыг кижилерге чугаалап турган мен.— Биске алгып-йөрээл, аас-сөс херек чок. Силерни ол дээш обкомче чалаваан бис.

Адак соонда, бир эвес ажылдың стилиниң дугайын, кижилер-биле аразында хамаарылгаларының дугайын чугаалаар чүве болза, оларны бодунуң аайынга таарыштыр эдерин оралдашкан херек чок деп билген мен. Оон эки чүве дөмей-ле үнмес. Партийжи удуртукчу эштерни, олар амыдыралда кандыг болдур, ажылга ол хевээр ажыглаар ужурлуг. Кижилерниң кошкак талаларын албан билир, ынчалза-даа күштүг талаларын тодарадыр болгаш оларны ажыл-херекке ажыктыг кылдыр уштап-баштаар. Мындыг чижек сагындырар-дыр.

Днепропетровскиге Петровский аттыг областа эң улуг металлургия заводунуң директору Илья Иванович Коробов-биле аравыста хамаарылгаларывыс дораан таарышпаан. Ол алдарлыг ажылчын өг-бүлениң төлээлекчизи турган, ачазы Макеевкага улуг мастер бооп ажылдап чораан, акы-дуңмалары база шой эзилдирер суугуга ажылдап чорааннар, оолдары, ам оларның ажы-төлдери безин өг-бүлениң чаңчылын уламчылап чорлар боор. Коробовтарның өг-бүлезин Сталин билир, ол бүгү чуртка билдингир турган. Бүгү чүве анаа турган, ынчалза-даа ол кижи, чымчадыр чугаалаарга, чамдыкта хөлүн эртип, улуургаар апарган.

Чүнү канчаар боор, бодумнуң үлүшкимни салбайн, Коробов-биле арай оваарымчалыг болуп, заводка үргүлчү барып, коллектив-биле ужуражып, ажылчыннар-биле чугаалажып, ол бүдүрүлгениң каң эзилдирикчилери Невчас, Соцко, суугу ажылчыны Трофимов болгаш өскелерниң-даа эгелээшкиннерин деткип турган мен. Коробовтуң күштүг талазын база билген мен: шынап-ла бирги чергениң шой эзилдирикчизи турган. Чажырбас мен, кижизиг ёзу-биле алырга, ооң хедер аажы-чаңы меңээ арай таарышпаан. Ынчалза-даа ооң-биле аравыста эпчок байдалды чайладырын чугула турган, чүге дээрге ол эки ажылдакчы болгай, ынчангаш ооң ол шынарын барымдаалаар ужурлуг.

1949 чылдың төнчүзүнде одаар чүүл болгаш электроэнергия талазы-биле Украинага берге байдал тургустуна берген. Петровский заводу, өске хөй бүдүрүлгелер ышкаш, үзе-тура ажылдап турган, план үстүр чыгаан. Ынчан директорлар боттарының адырларының аайы-биле дуза дилеп чоруп турда, бис обкомга байдалды анализтеп көргеш, эвээш эвес одаар чүүл агаарже ажыглаттынган газ хевирлиг үндүр октаттынып турар-дыр деп түңнел кылган бис. Ону бүгү кижилер билир турган, ынчалза-даа кылган сан-түң улусту кайгаткан: чидириглер чартык миллион тонна хөмүр-дашка дең болган! Директорларны чыып эккелген мен: оон үнер арга тывылган! Күштерни каттыштырар, хоолайлар кылыр демир (үрелген, октаттынган артынчылардан, пландан ажыр продукциядан) эзилдирер, ынчангаш газ дамчыдылгазы кылыр. Ол бодалды кымны-даа мурнай Коробов сегирип алган болгаш хөйнү кылган дээрзин демдеглээр ужурлуг мен, бис база ону шору дүрген амыдыралга боттандырган бис.

Ооң соонда Коробовтуң хедер аажы-чаңы улам илерен эгелээн, заводтан ВКП(б) ТК-га хомудалдар киргилээн. Ону директор албан-дужаалындан дүжүрер дугайында айтырыг тургустунган. Катаптап чугаалап каайн, бистиң аравыста хууда хамаарылгаларывыс ам-даа улугла чогуваан турган болза-даа, ол айтырыгга база шиитпирлиг удурланган мен.

Обком бюрозунга мынчаар чугаалаан мен:

— Эш Коробовту ам-даа оскундурбаан удуртукчу деп санаар мен. Ийе, чазыглар турган, алдагдал турган. Аңаа ол дугайын сагындырып келген бис. Бо кижини эдип алыр дээш, ам-даа демисежир херек.

Аңаа доңгулда берип каапнар. Ол ажыктыг болган. Илья Иванович заводту оон-даа элээн каш чыл баштаан, Бүгү чуртка ваң бүдүрүлгезин хөгжүдеринге ол хөй чүүлдү кылган, сөөлүнде техниктиг эртемнерниң доктору, Ленинчи шаңналдың лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры апарган. Аңаа болушкаш, часпаан болган мен.

Аңаа дөмей таварылга Запорожьеге болган. Днепртудугну билдингир гидротудугжу Федор Георгиевич Логинов баштап турган. Төрүмелинден салым-чаяанныг кижи деп чугаалап болур. Он бир харлыында-ла ажылчын апарган, колчакчылар, деникинчилер-биле чаалажып чораан, бичии оол шаанда-ла полк командириниң дузалакчызынга чедир дешкээн. Ооң соонда институт дооскаш, Днепртудугнуң эгезинде бөлүк баштап, Боксанга болгаш Ортаа Волга ГЭС-терге прорабтап, Чирчикке тудуг начальниктеп ажылдап чораан. Онзагай кижи — кедергей узун, шиитпирлиг, хедер. Ол бодунга чүнү-даа хүлээп алыр, ынчалза-даа бодунуң адынга кымның-даа сагындырыын дыңнаар хөңнү чок турган.

Чаңгыс кижи удуртур принцип ажыктыг, ындыг улуг хемчээлдиг тудугга харын эргежок чугула, ынчалза-даа «чаңгыс начальник» шугүмчүлел хүлээп албастай бээрге багай. Логинов кижилерге каржы, бодун тутгунмас, кылыктаныр, шыңгыы чугаалажыр дээш кижилерниң сан-деңзызын безин тургузуп ап турган. «Салаа базып чугаалажыр мен, ооң соонда сеткилим «өжургаар» деп, ол меңээ тайылбырлап турду. Ооң-биле аравыста шыңгыы үскүлежиишкиннер тургулаан. Меңээ, ол үеде мырыңай аныяк обком секретарынга, ол кижи-биле чугаалажыры амыр эвес турган.

Днепрогэстиң баштайгы агрегаттары ажылдап эгелээн, ынчалза-даа арткаанарын ажыглалга киирерин хоюдап турган. Түңнелинде барып, тудугда четпестер дугайында УКП(б) ТК-ның доктаалы үнген.

(Уланчылыг.)

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ооң соонда бойдуска салдар чедирериниң чепсектерин шериг сорулгазынга азы өске кандыг-даа өжээнниг чорукка ажыглаарын хоруур дугайында 1977 чылдың май 18-те Женевага ат салган, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени Конвенцияны бадылаар дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Президиумнуң хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри **А. А. Громыко** чүве чугаалаан. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак дайынны чайладырынче, чепсегленишкиннерин эндере бүдүрерин соксадырынче болгаш чепсекти дужүрериниче угланган күженишкиннерин чыл санында-ла чайгылыш чок боттандырып турар деп, ол демдеглээн. Совет Эвилели чепсекти калбак фронт-биле дүжүрер дээш демисежип турар.

Чепсегленишкиннерниң амгы хевирлерин кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле хемчеглер-биле кады сөөлгү чылдарда чепсектиң, ылаңгыя массалыг узуткаашкын чепсээниң чаа хевирлериниң тыптып кээрин болдурбазының, а ол ышкаш эндере бүдүрген чепсектиң чаа-чаа черлерже тараарын болдурбазының айтырыглары чугула черни ээлеп турар.

А. А. Громыко Конвенцияга тодаргай тайылбырны берген болгаш ооң күштүг боор эгелээри чүгле тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының оруунга чаа базым болур эвес, харын кижини долгандыр турар бойдусту камгалаарынга чугула фактор болур деп демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, Национальдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы **Б. Н. Пономарев** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының өмүнээзинден чүве чугаалаан. Конвенцияның күштүг боор эгелээри чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин доктаадырының хереэнге база бир чаа улуг болур деп ол демдеглээн. Бо Конвенция болза чүгле эрге талазы-биле эвес, харын мораль талазы-биле чугула ужур-дузалыг, кижи — бойдустуң кара чаңгыс угаанныг кезээ, ынчангаш кижи бодунуң угаан байлаан бойдуска хоралыг, кижи төрелгетенге хоралыг кылдыр ажыглаар эргези чок деп чүвени кижилерге сагындырып турар. Конвенцияны бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналын комиссиялар түңнеп, чугаалашкаш, ону бир үн-биле чүүлдүгзүнген, деп Б. Н. Пономарев дыңнаткан болгаш комиссияларның дааскаңын ёзугаар бо чугула делегей документизин бадылаар дугайында сүмени Президиумга көөрү-биле киирген.

Болуп эрткен чугаалажып көрүүшкүннүң түңнелдерин үндүрүп тура Л. И. Брежнев дараазында чүүлдерни демдеглээн:

Бөгүн бистиң бадылап турарывыс Конвенция — чаа дайынга белеткелди кандыг бир хемчээлге кызыгаарлап турар база бир тодаргай базым болур, СЭКП-ниң XXV съездизиниң хүлээп алганы тайбың программазын амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турар Совет Эвилелиниң бо базымының эгелекчизи болган.

Ооң-биле кады бо Конвенция болза бистиң үевистиң эң чугула сорулгаларының бирээзи — бистиң Черивистиң бүгү чараш болгаш хөй хевирлиг байдалын ол хевээр арттырар, бөмбүрзек кижилерге моон соңгаар-даа бараан болган турар талазы-биле мөөңнеп, түңнээн илергейлээшкин боор турар.

Совет Эвилели бойдусту, ооң үнүжүн болгаш дириг амытаннарын, минералдыг курлавырларын камгалаарынга болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылып турар. Ону биске Ленин чагаан. Бойдус камгалалының талазы-биле совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында хүлээп алган чүс ажыг документилерге ол ат салган. Бистиң партиявыстың XXV съездизи ол угланыышкынны база катап бадыткаан. Бис бо угланыышкынны моон соңгаар-даа уламчылаар бис.

Бистер бөмбүрзекте чааскаан эвес болгай бис, ынчангаш бойдусту камгалаары Чер бөмбүрзээнде чурттап турар бүгү кижилерниң күженишкиннерин негээр. Бир диптиң бойдузунга чедирген балыглаашкын өскезинге ис чок боор артпас. Ындыг балыглаашкынны чүвени билип тура, өжээн бодалы-биле, кижилерге хоралыг кылдыр чедирген болза оон-даа дора болур ийик. Эртемниң хөгжүп турары-биле ындыг чүүлдерниң болу бээр аргалары өзүп турар.

Бо Конвенция бүгү күрүнелерге хамааржыр. Бо Конвенция улус бүрүзүнүң бөмбүрзекке тайбың чурттаарының эргезин бадыткап, чүгле бистерниң эвес, харын уругларывыстың уругларының, оларның уругларының бойдустуң — кижи бүрүзүнүң амыдыралының чайгаар бүткен үндезининиң чаагай чоруун ажыглаарынга идегелди быжыглап турар.

Бо Конвенцияны чүүлдүгзүнмүшаан, аңаа каттыжарынче бүгү күрүнелерни кыйгырып турар бис. Бойдусту камгалаары — бүгү ниитиниң хереэ, бүгү кижи төрелгетенниң күженишкиннерин ол негеп турар.

Чепсегленишкиннерни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязының ажылдап эгелээринге чедир ындыг-ла хөй эвес хонуктар арткан болгай. Бо сессияга Совет Эвилелиниң чедире бээр программазы дыка улуг. Ол программа чепсегленишкиннерни саны-даа, шынар-даа талазы-биле эндере бүдүрерин долузу-биле соксадырынче, делегейде бүгү айтырыгларның эң чугулазы — чепсегленишкиннерни дүжүрер айтырыгны шиитпирлээринге ёзулуг эргилдени тургузарынче угланган.

Бо Конвенцияны өске күрүнелерниң чүүлдүгзүнүп көөрү — хемчээл талазы-биле эвээш-даа болза база-ла ол угланыышкынга хамааржыр. Конвенцияны күштүг болдургаш, ооң киржикчилери дайын болгаш узуткаашкын чепсектериниң чаа айыылдыг хевирлери күрүнелер чепсээнге көзүлбезин деп чүвени күзеп турары ол болур. Ооң айыылы улуг болгаш ону эдип ажыры бергедей берип болур.

Чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин кызыгаарлаарының өйү келген өске-даа айтырыгларын дүрген шиитпирлээриниң эргежок чугулазының дугайын сагындыры-биле чугаамны доозарын чөпшээреп көрүңер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бойдуска салдар чедирериниң чепсектерин шериг сорулгазынга азы өске кандыг-даа өжээнниг чорукка ажыглаарын хоруур дугайында Конвенцияны чаңгыс үн-биле күштүг болдуруп бадылаан.

Л. И. Брежнев Конвенцияны күштүг болдуруп бадылаар дугайында Чарлыкка болгаш Грамотага Президиумнуң өмүнээзинден ат салган.

Президиум ооң соонда Советтерниң болгаш оларның депутаттарының дуржулгазын байлакшыдарын болгаш нептередирин улам ыңай экижидеринче угланган «ССРЭ-ниң улус депутаттарының Советтериниң «Известия» солунунуң болгаш «Улус депутаттарының Советтери» журналдың редакцияларының ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. «Известия» солунунуң кол редакторы **П. Ф. Алексеев** болгаш «Улус депутаттарының Советтери» журналдың кол редакторы **М. Ф. Стрепухов** олар хуралга дыңнадыглар кылган. Кылган ажылдарының дугайын, оларның мурнунда турар харысалгалыг сорулгаларны редакция коллективтериниң канчаар шиитпирлеп турарын олар Президиумга илеткээн.

Парлалганың бо органнарының ажылынга хамаарыштыр **Л. И. Брежневтиң** чугаалааны:

«Известия»-даа, «Советтер»-даа улуг болгаш ажыктыг ажылды кылып турар болгай, эштер. Ийи ай бурунгаар «Известия» солунга Октябрь Революциязы орденни тывыскып тура бо дугайын чугаалаан кижи болгай мен. «Улус депутаттарының Советтери» база-ла чоокта чаа шаңнаткан, ол — «Известияның» журналы болганда чугаалаан сөстериниң чамдызы оларга база хамааржыры илдең-дир.

Бистер, коммунистер, шаңналды кезээде ажылга чаа чедиишкиннер-биле харылзаалыг демдээ кылдыр көрүп турар бис. Ынчангаш бөгүн солуннуң болгаш журналдың ажылын улам негелделиг, улам шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр ужурлуг бис.

Парлалганың орган бүрүзү боду кол темалыг, ооң арыны тодарадып турар темалыг болуру билдингир. «Известияның» болгаш «Советтерниң» ындыг темазы болза совет эрге-чагырга органнарының хөй талалыг ажыл-чорудулгазы, улус депутаттарының ажылы болур.

Совет эрге-чагырга — бо бүгү кижилерге ажык, бүгү ажылды массаларга көзүлдүр кылып турар эрге-чагырга болур деп В. И. Ленин чугаалаан.

Бо дээрге, бистиң эрге-чагырга органнарывыс ажык болурунуң эгезинге ажылдап, хүлээп ап турар шиитпирлериниң дугайын болгаш оларны күүседип турарының түңнелдериниң дугайын чурттакчы чонга доктаамал дыңнадып турар дээни ол. Бо дээрге, Советтер боттарының бүгү ажыл-чорудулгазынга хамаатыларның хөй миллион активинге, ажылчы чоннар массаларының калбак деткимчезинге даянып турар дээни ол.

Ажылының дугайын бөгүн чугаалажып турарывыс парлалга органнарының кол сорулгаларының бирээзи — чогум-на Советтерниң болгаш чурттакчы чоннуң аразында көскү харылзааны боттандырарында боор турар.

Сөөлгү чылдарда партияның чугула шиитпирлери, чурттуң чаа Конституциязы Советтерниң мурнунга кайгамчык улуг чаа аргаларны ажыдып турар. Советтерниң ажылы бистиң улузувустуң амыдыралының барык бүгү талаларын — экономиканы болгаш культураны, хандырылганы болгаш садыгны, улус өөредилгезин болгаш кадык камгалалын, хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш күш-ажылчы ажыл-чорудулганы хаара тудуп турар. Ынчангаш бо бүгү айтырыгларны солун улам принципиалдыг тургузар ужурлуг. Чүгле тургузар эвес, а миллион-миллион номчукчуларның чүректеринче орукту дилеп, тыпкаш, ону билдингир арга-биле кылыры. Чүгле ынчаарда ону бажың бүрүзүнге, өг-бүле бүрүзүнге шынап-ла четтикпейн манап турар апаар. Бо чүүлдер журналга база хамааржыр.

Чугаа бүгү-ле шын чүүлдерниң, ниитилелге ажыктыг чүүлдерниң, чаа эгелээшкиннерниң, улусчу инициативаны хөгжүдериниң азы шүгүмчүлел дугайында-даа боор турар болза, оларны солуннуң деткээн турарынга номчукчуларның бүзүрелин чедип алыры кончуг чугула. Олар бо тавырылгада солунну шынап-ла бодунуу кылдыр санай бээр.

Парлап турар материалдарның ажыктыг, дээштиг болурунуң дугайында айтырыгны бөгүн чидиг тургузуп турарының ужуру-даа ында. Бо чүүлдер чокка дириг, арынныг, ёзулуг массалыг солун болбас-даа.

Бөгүн «Известия» солун — бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказын, пролетаржы, социалистиг интернационализмниң идеяларын амыдыралга боттандырар херекке күчүлүг чепсек боор турарын чугаалавас болза хоржок. Бир эвес материалдарны парлаарын дүрген кылыр, ону улам көскү, билдингир кылдыр кылыр болза бо чепсек улам дээштиг болур ийик.

Бистиң бөгүнгү чугаавыс болгаш хүлээп алыр доктаалывыс солуннуң болгаш журналдың моон соңгааргы ажылынга дузалаар деп бодап тур мен деп Л. И. Брежнев түңнелинде демдеглээн.

«Известия» солунунуң болгаш «Улус депутаттарының Советтери» журналдың кол сорулгаларының бирээзи болза СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, ССРЭ Конституциязының негелделерин боттандырар талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң хөй талалыг ажылын ханызы-биле чырыдары болур деп бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүлээп алган доктаалында айыткан болгаш солуннуң база журналдың ажылының кол угланыышкыннарын тодараткан.

Хуралга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ажыл-чорудулгазының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле **А. С. Баркаускас, А. Ф. Ватченко, В. В. Гришин, К. Ф. Ильяшенко, Л. Н. Смирнов, Е. К. Федоров** болгаш өскелер-даа чүве чугаалааннар.

(СЭТА).

Уран чүүлдүң болгаш найыралдың байырлалы

Болгария Улус Республиканың ССРЭ-де Культура хүннери совет-болгар бүгү талалыг кады ажылдажылганың төөгүзүнге чаа чырыткылыг арын кылдыр демдеглеттинип кирер. Болгарияны Осман дарлалындан хостаан үеден бээр 100 чыл болганынга тураскааткан уран чүүлдүн болгаш акы-дуңма ёзулунуң ол байырлалы эвилелдешкен бүгү республикаларга калбаа-биле эртер.

Хүннерниң байырлыг ажыдыышкыны май 16-да Москвага, ССР Эвилелиниң Күрүнениң академиктиг Улуг театрынга, болган. Найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, культураның болгаш эртемниң ажылдакчылары аңаа чыылган. БКП ТК-ның секретары Д. Станишев баштаан болгар делегацияның кежигүннеринге, сураглыг болгар чогаалчыларга, композиторларга, чурукчуларга, кинематографистерге олар чүректиң ханызындан байыр чедирип турган. Хүннерни ажыдарынга эштер В. В. Гришин, П. Н. Демичев, М. В. Зимянин чораан.

Хүннерни эрттирериниң оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң культура министриниң оралакчызы Н. И. Мохов ажыдыышкын үезинде чүве чугаалааш, акы-дуңмалышкы шынчы найырал бистиң улустарывысты чүс-чүс чылдарда тудуштур холбаштырганын онзалап демдеглээн.

Уран чүүл мастерлери сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунда идепкейлиг киржип турар Болгарияның уран чүүлүн база культуразын совет кижилер билир болгаш аңаа ынак. ССРЭ-ге болгар Культура хүннериниң калбак, солун болгаш хөй янзы чүүлдерлиг программазы — оон байлактарын, чаңчылдарын, чаа-чаа чедиишкиннерин ханы билип алырының база бир аргазы.

БУР-нуң Культура комитединиң даргазының бирги оралакчызы А. Фол харыы чугаазынга өөрүшкүлүг болгаш хүндүткел хүлээп ап турары дээш совет кижилерге өөрүп четтиришкинни илергейлээн. ССРЭ-ге болгар Культураның хүннери бистиң улустарывыстың найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга база калбартырынга үнелиг салдарын болур деп бүзүрелин ол илергейлээн.

Ооң соонда байырлалдың концерти болган. Бурунгу чогаалчыларның, амгы болгар болгаш совет авторларның чогаалдары аңаа чаңгыланып турган.

(СЭТА-ның корр).

ПКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның Компартиязының ТК-ның аңаа болуп эрткен пленумунга чуртта политиктиг болгаш экономиктиг байдалдың дугайын чугаалашкан.

Пленум чазак чериниң капитализмни катап тургузар талазы-биле политиказынга база фашистиг күштерниң идепкейжип турарынга хамаарышкан айтырыгларны анализтеп көрген. Чурттуң саң-экономика байдалынче, бо талазы-биле чазактың практиктиг хемчеглеринче, амыдыралдың аар-берге чоруунуң өзүп турарынче, Делегейниң валюта фондузу-биле чарган керээниң түңнелинде ажылчы чоннарның калбак кезиинге таварышкан берге байдалдарже онза кичээнгейни угландырган.

Ажылчыннар болгаш улусчу шимчээшкин чаа демократтыг Португалияның кол күжү болур ужурлуг деп, ПКП ТК-ның ында парлаан дыңнадыында айтып турар. Кризисти ажып эргиринге, экономиканы катап тургузарынга болгаш демократтыг ёзу-чурумну камгалаарынга калбак социал фронтуну тургузары эргежок чугула апарган деп пленум демдеглээн. Ону барымдаалааш, демократтыг бүгү күштерниң, ылаңгыя коммунистерниң болгаш социалистерниң аразынга харылзааны экижидери, бот-бодун билчир чорукту быжыглаары чугула деп ПКП ТК санаан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ВЕНГР ЧЕРДЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

БУДАПЕШТ. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов баштадыр Венгрияда албанның аян-чоруун кылып чоруп турар совет шериг делегацияны венгр ажылчы чоннар, Венгр улусчу армияның дайынчылары чүректиң ханызындан хүндүткел-биле уткуп турар.

Совет аалчылар ВУА-ның танк кезектериниң бирээзинге чораан. Олар венгр дайынчыларның дайынчы болгаш политиктиг белеткели-биле, амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып каннар, кезектиң дайынчы алдар музейинге чораан.

Кезектиң улуг залынга дайынчылар-биле ужуражыышкын болган. Аңаа ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң камгалал министри генерал-полковник Л. Цинеге чүве чугаалаан. Венгрияны болгаш Европаның өске-даа хөй-хөй улустарын фашизмден хостаан Совет Армияның эрес-маадыр чоруунуң төөгүлүг ужур-дузалыын ол онзалап демдеглээн. Тайбынның болгаш социалистиг тургузуушкуннуң камгалалында турар акы-дуңма армияларның кады ажылдажылгазының чугулазының дугайын, ВУА-ның дайынчыларының ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери-биле акы-дуңма найыралын моон соңгаар-даа быжыглаар деп чүткүлүнүң дугайын чугаалаан.

Д. Ф. Устинов харыы сөс чугаалаан. Венгр улустуң улуг өннүү — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтен изиг байырны болгаш чаагай күзээшкиннерни венгр улусчу армияның дайынчыларынга ол дамчыткан. Совет Чепсектиг Күштер болгаш ВУА Варшава керээзиниң организациязының быжыг звенолары болуп турар. Оларның дайынчы дем каттыштырылгазы үргүлчү быжыгып болгаш калбарып турар.

Совет шериг делегация Венгр улусчу армияның ужар чүүл кезээнге база чораан. Аалчылар амгы үениң ужар чүүл техниказын көрген, көргүзүг ужудуушкуннарга чораан.

(СЭТА).

OST-WEST HANDELSBANK

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында садыг-экономиктиг харылзаалар калбарып турар. ГФР-ниң улуг-улуг үлетпүр концерннери болгаш улуг эвес чүс-чүс фирмалары болгаш бүдүрүлгелери Совет Эвилели-биле садыглажыышкынга киржип турар. 1970 чылдан 1976 чылга чедир үеде ийи чурттарның аразында бараан саарылгазы беш катап өскен.

ЧУРУКТА: Майнда-Франкфуртта бо бажыңда ССРЭ-ниң Күрбаннызының болгаш барыын-герман Гессен чериниң тургусканы «Ост-Вест Хандельсбанк» деп банк ажылдап турар.

А. УРБАННЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чугула болгаш ажыктыг аян-чорук

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Германияның Федеративтиг Республиказынга аян-чоруунуң түңнелдерин даштыкы парлалга чугаалажып үргүлчүлевишаан. Ол дээрге совет-барыын-герман харылзааларны чаа утна-биле байыткан чугула болгаш ажыктыг аян-чорук болган деп, Польша Улус Республиканың «Трибуна работнича» солуну бижээн. Ол аян-чоруктуң түңнелдери чүгле Советтер чуртунуң болгаш ГФР-ниң аразында харылзааларның улам ыңайгы чорудулгазынга эвес, харын Европага база бүгү делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга улуг салдарын база чедирер.

ГФР-ге Л. И. Брежневтиң чугаалажыышкыннарының үезинде эң чугула кичээнгейни чепсегленишкинни дүжүрериниң болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаарының айтырыгларынче угландырган деп, ол солун онзалап демдеглээн. Ук солуннуң бодалы-биле алырга, экономиканың болгаш үлетпүрнүң талазынга ССРЭ биле ГФР-ниң үр хуусаалыг кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң болгаш ханыладырының дугайында дугуржулга совет-барыын-герман харылзааларның улам ыңай таарыштыр тургустунарынга эки салдарын чедирер.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов баштаан СЭКП-ниң делегациязы Швейцарияның Күш-ажыл партиязының Чиңгине секретары А. Маньен, ШКП-ниң хүндүлүг даргазы Ж. Венсан, ШКП-ниң Политбюрозунуң болгаш Секретариадының кежигүнү Х. Хофер, ШКП-ниң Политбюро кежигүнү Я. Лехляйтер оларның-биле ужурашкан.

Ийи партияның аразында харылзааларның айтырыглары база СЭКП-ниң болгаш ШКП-ниң сонуургап турары өске-даа чугула айтырыгларны дугайты санал-оналдарны эш ёзузу-биле солушкан. Ужуражыышкын эвилең, найыралчы байдалга эрткен.

ГКП-НИҢ X СЪЕЗДИЗИ

АФИНЫ. (СЭТА-ның тускай корр.). Бодунуң тургустунган хүнүнден бээр 60 чыл ооп бо чылын ноябрьда демдеглээр Грецияның Коммунистиг партиязының X съездизи ында ажыттынган. Ооң ажылында муң ажыг делегат, ол ышкаш партияның хоочуннары, Грецияның коммунистиг аныктарының төлээлекчилери киржип турар. 40 ажыг коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң төлээлекчилери съездиде олуржуп турар. Коммунистиг оон партиялар боттарының байырлыг чагааларын чоруткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко баштаан СЭКП-ниң делегациязынга съездиниң киржикчилери болгаш аалчылары диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедирген. Делегаттар бут кырынга туруп келгеш: «СЭКП делгерзин!» деп кыйгы салып турганнар. «СЭКП-ге алдар!» дээн бижиктелдиг плакат залга көстүп келген.

Съездиниң хүн айтырыында: ГКП ТК-ның отчёт илеткели, Төп контроль комиссиязының отчёт илеткели, партияның программазынга болгаш уставынга өскерилделер дугайы база ГКП-ниң удуртур органнарын соңгууру кирип турар.

X съезд дайын соондагы бүгү үениң дургузунда грек коммунистерниң баштайгы ажык съездизи-дир. Ол болза, партияның оруунга чугула үе-чада. Грецияның бүгү демократтыг шимчээшкининге болгаш политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун болур.

ГКП ТК-ның отчёт илеткелин ГКП ТК-ның Бирги секретары Харилаос Флоракис кылган.

Делегей байдалын, делегейде идеологтуг демиселдиң дугайын, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде байдалды тодаргай чугаалааш, илеткелчи иштики политиктиг байдалдың айтырыгларынга доктааган. Бөгүнгү хүннүң кол айтырыглары — Грецияның национал хамаарышпас чоруун быжыглаары, ёзулуг демократияны чедип алыры, капитализмниң ниити кризизиниң-даа, чазактың экономиктиг политиказының-даа уламындан болдунган экономиктиг берге айтырыгларны шиитпирлээри, күш-ажылчы улустуң экономиктиг болгаш социал негелделерин хандырары ол болур деп, Х. Флоракис онзалап демдеглээн.

ГКП-ниң съездизи ажылын үргүлчүлеп турар.

ЧОГУМЧАЛЫГ ТҮҢНЕЛ

ДЖОРДЖТАУН. Чоокта чаа Совет Эвилелинге болгаш өске-даа чурттарга кылган аян-чоруум чуртка политика-даа, экономика-даа талазы-биле аажок улуг ажыктыг болган деп Гайананың премьер-министри Ф. Бернхэм чугаалаан. Аян-чорук үезинде ийи талалыг кады ажылдажылганың айтырыгларын, а ол ышкаш делегейниң, ылаңгыя чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыгларын, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыларының болгаш колониализмниң артыышкыннарын узуткаарының айтырыгларын болур-чогууру-биле чугаалаштывыс деп, парлалга конференциязынга чүве чугаалап тургаш, ол демдеглээн.

Ф. Бернхэм садыглажыышкынны болгаш кады ажылдажылганы калбартыр дугайында Совет Эвилели-биле дугуржулганың ужур-дузалыын айтып, балык болгаш далайның өске-даа курлавырларының тывыжын чорудар болгаш ажылдап кылыр талазы-биле совет-гайана кады ажылдажылга бот-бодунга ажыктыг боор турар деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

Я. Арафаттың медеглели

КУВЕЙТ. Палестинаны хостаар организацияның күүскомунуң даргазы Я. Арафат аңаа албан ёзузунуң чоруун кылып чорааш, Чоокку Чөөн чүк айтырыгларын шиитпирлээринге хамаарыштыр Американың туружун шыңгыы шүгүмчүлээн. АКШ болза Израиль-биле дугуржуп алгаш, палестин революциязын узуткаар, арабтар чуртунга американ-сионисчи дарзалды тургузарын бодап турар деп, Кувейттиң найысылалынга болган хөй муң кижилиг митингиге ол чугаалаан. Ынчалза-даа оларның планы буурап дүжүп турар. «Бир эвес Картер Палестинаны хостаар организация, Палестин күрүне болгаш улус «турбаазын» деп чугаалап турар болза, бистер «Каттышкан Штаттар база «турбаазын» деп шиитпирлиг-биле чугаалаар бис» деп, Я. Арафат демдеглээн.

(СЭТА).

ЭФИОПИЯ РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ СОРУЛГАЗЫ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Дарлаашкындан хостуг ниитилелди тургузарының быжыг баазазын тургузар сорулга-биле калбак улус массаларының чаңгыс эвес болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары, оларның демократтыг эргелерин хандырары — эфиопия революцияның эң чугула сорулгаларының бирээзи боор турар деп Эфиопияның Түр шериг административтиг Чөвүлелиниң даргазы Менгисту Хайле Мариам медеглээн.

Империализм эфиопия революцияны боой тудар, национал чаңгыс эпти болгаш чурттуң бүрүн-бүдүн девиискээрлиг турар чоруун чарар дээн планнарындан ойталаваан деп Дагабур хоорайга болган хөй муң кижи киржикчилиг митингиге чүве чугаалап тургаш, ол медеглээн. Делегей реакциязы ол сорулганы чедип алыр дээш, Сомалиниң чагырыкчы бөлүктериниң өжелекчи чүткүлүн ажыглап, ооң шериг чепсээн күштелдирип, Элитреяде саттыныкчы бөлүктерниң болгаш чурт ниитиниң контрреволюстуг элементилериниң ажыл-чорудулгазын бар-ла шаа-биле деткип турар.

Эфиопияга удур Сомалиниң ажык интервенциязы агрессорнуң долу аштырыышкыны-биле доозулган-даа болза, улусчу массалар революцияның чаалап алыышкыннарының, Төрээн чурттуң бот-эргезиниң болгаш девискээр аайы-биле бүрүн-бүдүн турарының камгалалынга серемчилелдиг туржур, социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларының болгаш чаа ниитилелди тургузарының программаларын боттандырарынга эң-не улуг күштүг мөөңнээр ужурлуг деп, ол айыткан.

Эфиопия революция делегейниң революстуг чорудуушкунунуң чарылбас кезээ болбушаан, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш империализмге, колониализмге болгаш сөөк-язы ылгаар чорукка удур дарлаткан массаларның талазынга шиитпирлиг-биле туржуп турар деп, Түр шериг административтиг Чөвүлелдиң даргазы демдеглээн.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң ээлчеглиг сессиязынга районнуң хөй-нииити организацияларының аныяктар болгаш назы четпээн элээди уруглар ортузунга кижизидилге ажылының байдалы болгаш ону күштелдирер талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Райкүүском болгаш чер-черде кодээ Советтер, партия организацияларының удуртулгазы-биле хоойлу-дүрүмнү бызыгаар, ылаңгыя аныяктар болгаш назы четпээннер ортузунга кижизидилге ажылын күштелдиреринче сагыш салып келген. Маңаа хөй-нииити организацияларының ролю улуг.

Чоокку ийи чылдың дургузунда аныяктарның культурлуг дыштанылгазын организастаарынче, эстетиктиг кижизидилгезин бедидеринче болгаш школачыларның өөредилге-кижизидилгезин экижидеринче идигни бээр база бызыглаттынган. Ол дээрге «Мурнакчы» совхозта 300 олуттуг Культура бажыңы дыр. Ыраккы «Кара-Хөл» совхозта спорт залдыг ортумак школа база ажыглалда кирген.

Аныяктарны болгаш назы четпээннерни коммунистиг мөзү-шынарга кижизидери — берге болгаш нарын айтырыг. Маңаа Үндезин Хоойлунуң негелдезин ёзугаар ада-иелер, күш-ажылчы коллективтер болгаш Советтер органнары-даа шупту харысалгалыг. Райкүүскомнуң чанында назы четпээн элээди уруглар ортузунга ажыл чорудар комиссияның ажылы багай эвес. Чүгле комиссия кежигүннери эвес, харын улус депутаттарының кодээ Советтери бо чугула айтырыгже кичээнгейни салып турар.

Маңаа чижек. Элээн көскү ажылды Шуйнуң кодээ Совет (күүском даргазы М. Д. Донгак) сөөлгү үеде чоруткан. Шуй кодээ Совединде аныяктар болгаш назы четпээн уруглар ортузунга ажыл талазы-биле тускай хемчеглерни сессияга бадылап алган. Депутаттар хөй-нииити бот-башкарылгалыг организациялар-биле тудуш харылзаалыг ажылдап турарлар. Аныяктарның дагдыныкчылары улус депутаттары эштер Соруңдан Доштуг-оол, Адыгбай Кызыл-оол идепкейлиг ажылдап, боттарының ажыл-чорудулгазының дугайында кодээ Советтиң сессиязынга болгаш күүском хуралынга отчёттарын бергилээннер. Назы четпээн элээди уруглар ортузунга ажыл чорударының методиктиг сүме бөлүүн кодээ Советте тургускан.

Кодээ Советте чурум үрей бээр аныяктарның болгаш берге кижизидилгелиг элээди уругларның учёдун тургускан. Арагалаар өг-бүлелер-биле депутаттар бөлүктери, агитквартира, херээженнер чөвүлели дээштиг хемчегни ап келгенин түңнелинде кодээ Советтиң девискээринде кем-херек үүлгедир чоруктар кызырылган.

Райкүүскомнуң назы четпээн элээди уруглар ортузунга ажыл чорудар комиссиязының кылып чоруткан ажылдарының дугайында күүскомнуң ээлчеглиг хуралдарынга дыңнааш, чогуур шиитпирлерни хүлээп ап турар. Сөөлгү чылдарда комиссия бодунуң ажылын мурнундагы чылдарга бодаарга идепкейжиткен болгаш ай санында ээлчеглиг хуралдарны эрттирип, чурум үрээн элээди уругларны база уругдарының кижизидилгезинче сагыш салбас ада-иелерни сайгарып, дуза чедирип келген.

Ынчалза-даа бо чугула ажылда чамдык четпестер, чедир кылдынмаан чүүлдер барын депутаттар демдеглээннер.

Улус өөредилгезинде чамдык эки чүүлдер-биле чергелештир чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар база эвээш эвес. Школадан дашкаар артып каап турар уруглар бар. Бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээри улус өөредилге органнарындан, школа коллективтериниңден негеттинип турар. Школа назылыг уругларның учёт-отчёдун таарымчалыг тургузары ылаңгыя кодээ Советтерден негээри эргежок чугула. Оон аңгыда сес класс дооскан чамдык өөреникчилер өөредилгениң кайы-бир хевиринге хаара туттунмайн, аңаа артып каап турар таварылгалар чок эвес.

Школаларда өөредилге-кижизидилге ажылының шынарынче сагыш салыры эргежок чугула. Башкылаашкын ажылының арга-хевирлерин сайзырангайжыдары, онаашкан ажылы дээш харысалганы бедидери чугула.

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнерин школаларга нептередир болгаш өөреникчилерниң күш-ажылга кижизидилгезин чөп организастаар, уругларны профессия шилип алырынга белеткээр айтырыглар көскү черни ээлээри чугаажок.

Райкүүском, кодээ Советтер назы четпээн элээди уруглар-биле ажылды күштелдиреринге бар аргаларны ажыглап, аныяктарның мөзү-шынар кижизидилгезинге бот-башкарылгалыг бүгү хөй-нииити организацияларының дээштиг киржилгезин чедип алыр шиитпирни сессияга хүлээп алган.

Ө. ОЙДУПАА.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң назы четпээннер херектериниң талазы-биле комиссиязының харысалгалыг секретары.

«ЧАСКЫ ДЕЛГЕЛГЕ»

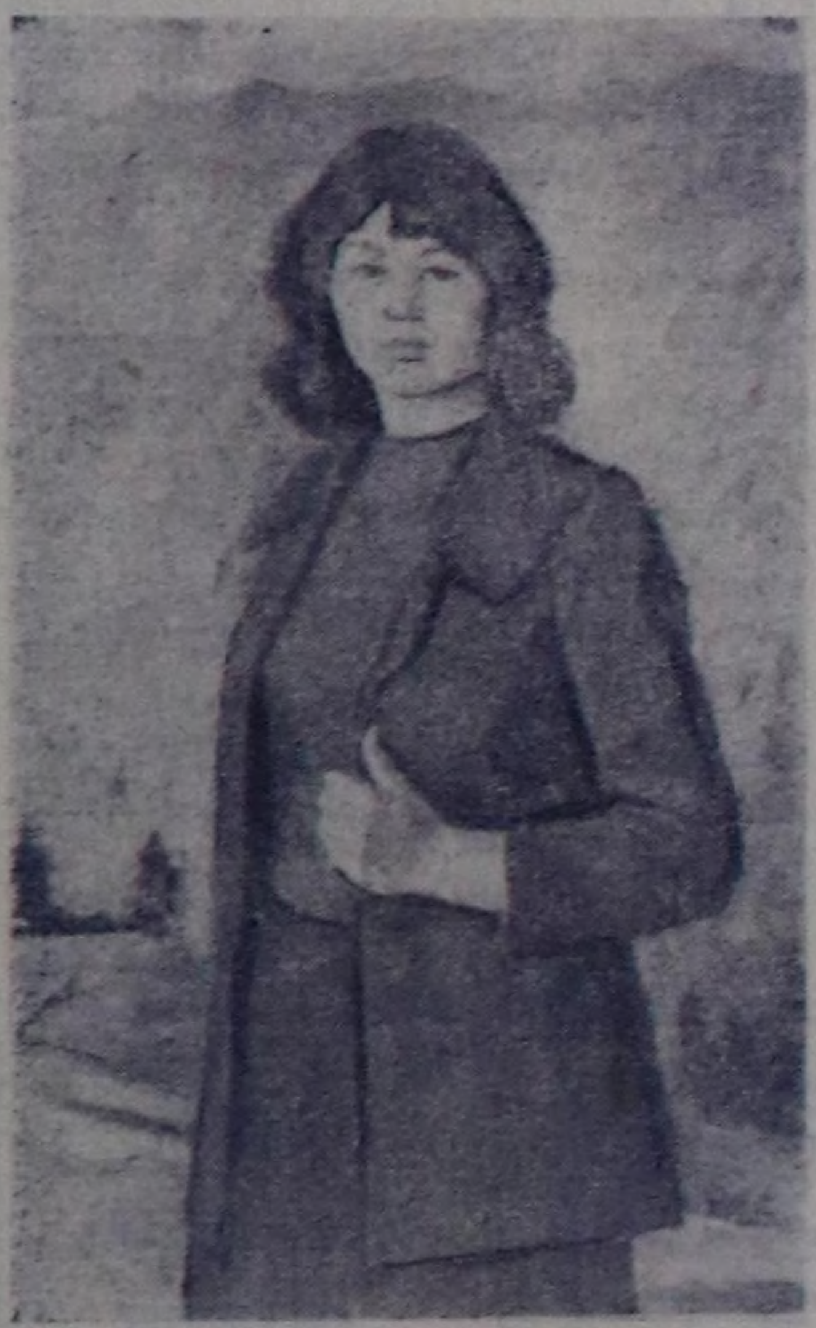

Мындыг ат-биле Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында Тываның чурукчуларының болгаш уран-шеверлериниң ажылдарының делгелгези ажыттынган. Мооң мурнунда чылдарда ындыг делгелгелерни «Кызыл—найысылал» деп адап турган. Бо чылын ук делгелгени «Часкы делгелге» деп адаан, чүге дизе делгелге часка, Майга, Тиилелге хүнүнге тураскааткан ажылдар-биле элбек. Делгелге көрүкчүлерни Тываның аныяк болгаш хоочун чурукчуларының, уран-шеверлериниң 1977—78 чылдарда кылгылаан ажылдары-биле таныштырар. Кызылдың уран чүүл училищезиниң доозукчузу, Москвага болуп эрткен Бүгү-россия чурукчуларының делгелгезиниң, ам зонаның Омск хоорайга болуп эртер «Сибирьниң аныяк чурукчулары» делгелгезиниң киржикчизи болуп баар Сергей Монгуштуң ында ажылдары солун. «Часкы делгелгеден» шилиттинген ажылдар зона делгелгезинге барып киржир.

Делгелгеде аныяк чурукчу Виталий Хлызовтуң «Комсорг Рита», Май-оол Даржайның «Новороссийск», Павел Гриценконуң «Бичии чер», «Бичии черниң хевири», хоочун чурукчулар Василий Дёмин, Татьяна Левертовская олар бо удаада дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары В. Богуш биле П. Мартыновтуң портреттерин, «Партизан чери» деп ханы утказыг, көрүштүг чуруктарын бараалгатканнар.

График Юрий Курский дайын темазынга «Дээрде—майор Козин», «Бис катап ээп кээр бис» деп ажылдарын делгеп көргүскен.

Делгелгеден чурукчулар С. Лапзының, И. Салчактың, даш чонукчулары Д. Тойбухааның, В. Салчактың, Э. Майындының, бот-тывынгыр чурукчу А. Тутатчиковтуң солун ажылдарын көрүп болур.

Б. ШЕНЕК-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: В. Хлызовтуң «Комсорг Рита», Т. Левертовскаяның «Партизан чери» деп чуруктары болгаш график Ю. Кондратенконуң «Ам база бир километрни демдеглээр бис» деп плакады.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

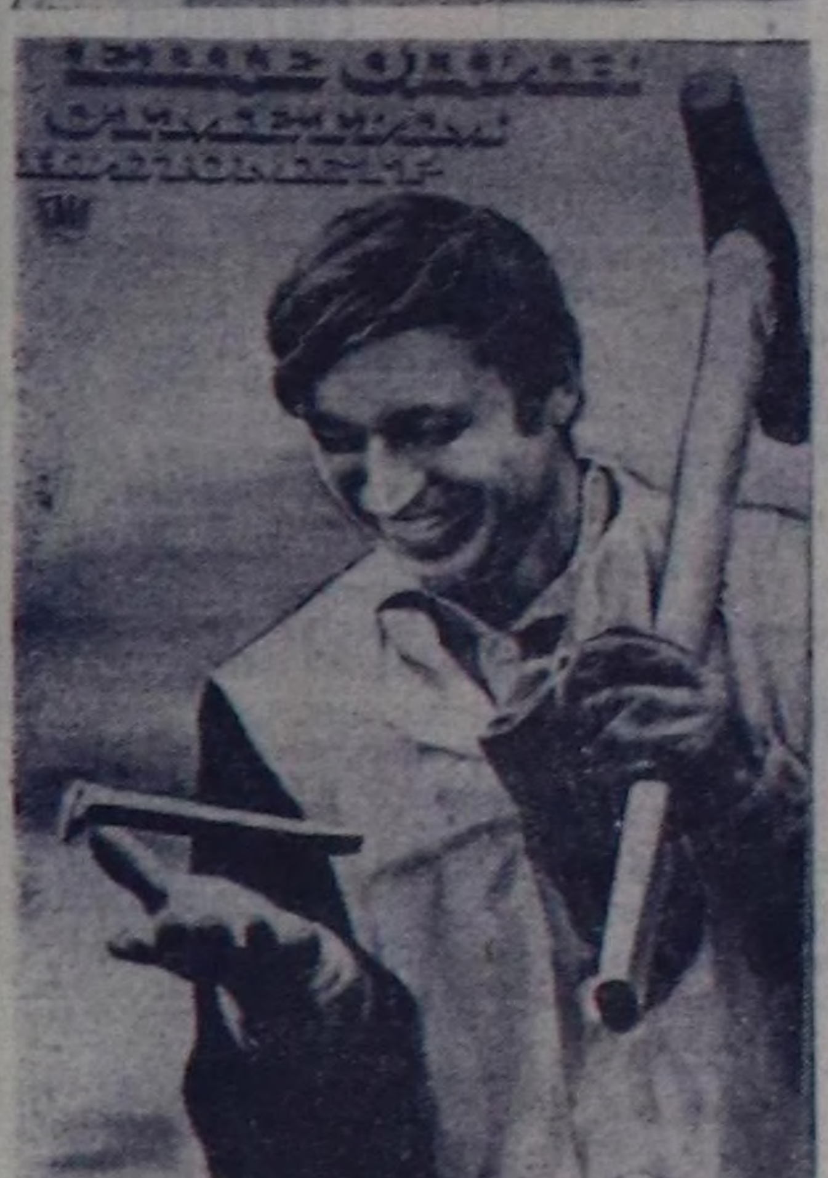

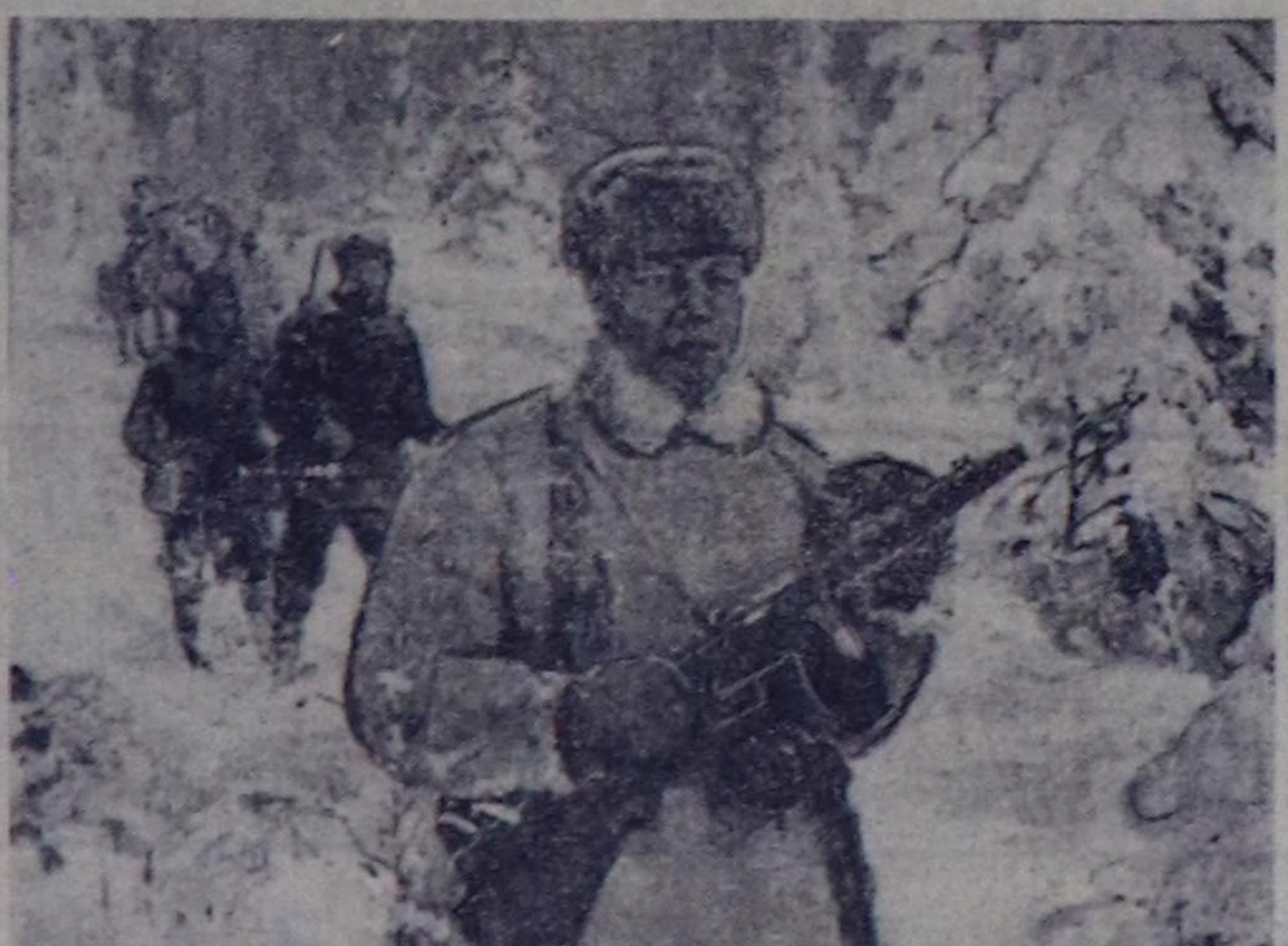

УДАВАС БОЛУР

РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң үнүүшкүннүг пленуму найысылал Кызылга июньда болуп эртер. Бистиң хоочун композиторларывыс: РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады, композитор Алексей Чыргал-оол, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы композитор Ростислав Кенденбиль оларның башкызы профессор Альберт Семёнович Леман база аңаа киржип кээр. РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң секретары В. Казенин, композиторлар: РСФСР-ниң улустуң артизи М. Фрадкин, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Л. Лядова, Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады В. Агафонников болгаш РСФСР-ниң улустуң артизи, Бурят АССР-ден композитор Ямпилов олар база келир.

Тывага болур бирги совет музыка фестивалын эрттиреринге практиктиг дузаны олар чедирерлер. Тыва композиторлар болгаш аалчылар боттарының чогаалдарын ол хүннерде чонга бараалгадырлар. Ол хүннерде Композиторлар эвилелиниң Тыва салбырының ажылдар дугайында айтырыгны база көөр.

ЗОНА ААЙЫ-БИЛЕ

Эрткен чылын Чөөн-Хемчиктиң Алдан-Маадыр суурга аас чогаалының фестивалы болган. Ол фестиваль район масштабтыг болза-даа республиканга бир-ле дугаар фестиваль болган. Аңаа улустуң ырларын, аялгаларын, хөөмей-сыгыдын, национал хөгжүм херекселдеринге күүседиглерни чон сонуургаан. Бо чылын республиканың Улусчу чогаадылга бажыңы ол-ла фестивальды зона аайы-биле эрттирер деп шиитпирлеп алган. Июньнуң баштайгы хүннеринде ындыг фестиваль Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарга болур.

Ук фестивальды белеткежириниң-биле республиканың Улусчу чогаадылга бажыңының методистери болгаш композитор Б. Пухов олар практиктиг дуза чедирери-биле аъттанып-каннар.

Б. КЕНЕШ.

СПОРТ · СПОРТ

БАГИОГА, ИЮЛЬ 16-ДА...

(Шыдыраа талазы-биле делегей маргылдаазынга холбаштыр)

Делегейге бирги чер дээш шыдыраа маргылдаазынга холбаштыр Совет Эвилелинде болгаш даштыкыда хөй санныг кижилерниң айтырыгларын барымдаалааш, СЭТА-ның корреспондентизи ССРЭ-ниң Шыдыраа федерациязынга барып чораан, оон аңаа дыңнатканы болза:

Делегейниң амгы чемпиону А. Карповтуң болгаш мурнунда совет хамаатызы чораан (ам кайы чурттуң хамаатызы боор турары билдинмес) В. Корчнойнуң аразында маргылдаа Филиппиннерниң найысылалы Манила хоорайдан 250 км черде турар Багио деп курорт хоорайга бо чылдың июль 16-да эгелээр. Салыгларны 2000 көрүкчү олурар конференция эрттирер залга, воскресенье, вторник болгаш четверг хүннеринде чорудар. Соңгаарлаттынган салыгларны оон дараазында хүннерде эрттирер, дыштаныр хүнү—суббота.

Маргылдааның кол судьязынга делегей арбитри, гроссмейстер Л. Шмидтти (ГФР) томуйлаан, ооң дузалакчылары — делегей арбитрлери, гроссмейстер М. Филип (Чехословакия) болгаш Э. Лара (Филиппиннер) боор турар.

Маргылдааны ооң киржикчилериниң кайы бирээзиниң алды тиилелгезинге чедир уламчылаар, ынчангаш салыгларның нийти саны кызыгаар чок боор турары илдең-дир. Сөөлгү 50 чылдарда делегейге бирги чер дээш маргылдаалар хайым боор доктуп турган, бо таварылгада чемпион кижи болуунуң адын хевээр арттырар турган болгай. Мону барымдаалааш, делегейниң Шыдыраа федерациязы бир эвес делегей чемпиону уттуруптар болза чемпион адын бир чыл дургузунда хуусаада катап негээр чурумну 1977 чылдың октябрь айда тургускан.

Анатолий Евгеньевич Карпов 1951 чылдың май 23-те Златоуст хоорайга төрүттүнген, амгы үеде Ленинградта чурттап турар. Ол—1969 чылда делегей мастери болгаш элээди оолдарның делегей чемпиону апарган. А 1970 чылда гроссмейстер атты алган. 1974 чылда делегей чемпиону атка кордап турган Л. Полугаевский, Б. Спасский, В. Корчной оларны тиилээш Р. Фишерниң (АКШ) делегей чемпиону адын камгалаарындан ойталаанын барымдаалааш, 1975 чылда А. Карповту шыдыраа төөгүзүнде делегейниң он ийиги чемпиону кылдыр чарлаан.

Оон бээр эрткен үш чылдың дургузунда А. Карпов Бүгү-эвилелдиң болгаш делегейниң 16 улуг маргылдааларынга киришкен болгаш ооң 13-үнге тиилээн. А. Карпов бола үениң иштинде маргылдааларның 187 салыгларын кылгаш, 88 катап уткан, 93 салыгга хайым болган болгаш чүгле 6 салыгга уттурган. Бо дээрге, алза чогуур саннарның 71,9 хуузу болур, ооң иштинде гроссмейстерлер-биле ойнааш, 67,2 хууну алган, Дыка-ла бедик көргүзүг!

Шыдыраа журналистериниң делегей ассоциациязы беш чыл улаштыр (1973—1977) А. Карповка «Шыдыраа Оскары» дээр шаңналды тыпсып келген.

Делегей чемпиону — шыдыраа уран чүүлүнүң идепкейлиг нептерединкчизи. Ооң Уралга, Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке, бистиң чуртувустуң өске-даа районнарынга, а ол ышкаш даштыкы чурттарга эрттирген лекциялары, хары угда хөй хелдерге ойнаан салыглары шыдыраага хандыкшылдыг кижилерниң улуг сонуургалын болдурган. Амгы үеде делегейде А. Карповтуң салган салыгларындан 20 ажыг чыылда номнарны, ооң чогаадыкчы ажылынга тураскааган монографияларны парлаан.

А. Карпов 1978 чылда Ленинград университединиң экономика факультедин дооскан. Ол ВЛКСМ-ниң XVII болгаш XVIII съездилериниң делегады, ВЛКСМ ТК-ның составынга ийи улаштыр соңгуткан.

Бо хүннерде делегей чемпиону чамдык специалистер-биле сүмележип, ам болур маргылдаага план ёзугаар белеткенип турар. А. Карпов Югославияның Бугойно хоорайынга эрткен гроссмейстерлер маргылдаазынга бирги шаңналды үлешкен. Ам болур маргылдаа эгелегиже чедир, А. Карпов өске маргылдааларга киришпес.

А. Карпов болуунуң чемпион адын тележиг камгалап шыдаар дээрзинге совет шыдыраачылар бүзүреп турар болгаш аңаа чедиишкиннерни күзеп турар.

(СЭТА).

БЕЛЕТКЕЛИН ХЫНААН

Хамааты камгалалының республика курстарының девискээринге Кызыл хоорайның нийти билиг ортумак школаларының санитар дружиналарының маргылдаазы болуп эрткен. Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелиниң хоорай комитеди, хамааты камгалалының хоорай штавының болгаш курстарның ажылдакчылары ону организастап эрттирген.

Бо маргылдаага ортумак школалардан база школа-интернаттан бир-бир санитар дружиназы киришкен. Оон кол сорулгазы —санитар дружиналарының хууда составының теоретиктиг болгаш практиктиг белеткелиниң деңнелин хынаары, эң дээре санитар дружиналарын тып тодарадыры, оларны белеткээриниң талазы-биле мурнакчы дуржулганы нептередири болгаш санитар дружиналарының белеткелинде четпестерни илередири болур.

Массалыг узуткаашкынның чепсээнден хуузунда камгалалының херекселдери-биле капчаар хандыртынганы, чыскаал чурумун сагыыры, «ядролуг», «химиктиг халдаашкындан» камгалаары болгаш эмчиниң баштайгы дузазын чедирери дээн ышкаш алды хевирге маргылдашкан. Эң-не эвээш частырыглыг эрткеш, № 4 школазы бирги черни ээлээн. Ийиги черже—№ 15 школаның санитар дружиназы үнген, үшкүзүн—№ 7 школа алган.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Шүлүктерин номчуп ора...»
11.25—«Голубка». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.
12.30—Ф. Шопен— оркестрлиг фортепианога № 1 концерт.
13.10—16.00—Чапсар.
16.00—«Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктү дургаар». Документалдыг фильмнер программазы: «Байлактыг чер», «Шинчилекчилерниң оруу-биле».
17.00—«14-тен 18-ке чедир». Ленинградтан дамчыдылга.
17.30—«УССР-ниң алдарлыг артизи Б. Жайборонок ырлап тур». Харьковтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Ленинниң Прагада музейи». Документалдыг фильм.
18.20—Телемедээлер.
18.30—«Тайфун, фас!». Уругларга фильм.
18.40—«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Дамчыдылга.
19.05—Киножурнал.
19.10—Телемедээлер.
19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Чурук бүрүзүнде — хүн».
20.05—«Миллионнарның ленинче университеди», «Темп, ажыктыг чорук, шынар».
20.35—«Улустуң хөгжүм херекселдериниң үннери». Концерт.
21.20—«Голубка» деп уран-чечен фильмниң 3-кү сериязы.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Кино көрүкчүзүнүң спутниги».
23.30—00.10— «Норильск-биле ужуражыышкын». Литераторларның Төп бажыңындан дамчыдылга. Төнчүзүнде —медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00—«Горнистер, кайда силер?».
18.30—Бокс талазы-биле делегей чемпионады. Белградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.30—21.00—Л. Степанов. «Порт-Артур». Телешии. 1-ги сериязы.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ася» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сөөлгү ийи» 10.00, 11.30, 15.20 шактарда. **«Чаагай сеткил»** 13.00, 16.5 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өдүрек сүүр» 15.00 шакта. **«Ынакшыл ужурундан»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кыска чалгыгда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Дүннүң төнчүзү» (Индия) 2-ги сериязы) 16.00, 19.00 шактарда.

Он классты доосканының дугайында Долгар Кылочковна Монгушка Суг-Аксы ортумак школаның 1977 чылда тывыскан Б сериялыг 106018 дугаарлыг бышкан билигниң аттестады читкен. Ону ам күш чок деп санаар.

БАМ-НЫҢ БАШТАЙГЫ ТУДУГЖУЛАРЫ

БАМ... Бо сөс амгы үеде аныяк назынның, маадырлыг күш-ажылдың көскү бадыткалы болуп турар. Бойдустуң кандыг-даа өскерлиишкиннерин тоовайн, үш муң ажыг километр демир-орукту кылып турар тудугжуларның дугайында чаа-чаа материалдарны солуннар хүннүң чыгыы парлап турар.

Совет Эвилелиниң чөөн девискээриниң бойдус курлавырларын шиңгээдип алырынга дузалаар бо чугула тудугда чурттуң янзы-бүрү республикаларының муң-муң оолдары болгаш кыстары ажылдап турар. Оларның хөй кезии ВЛКСМ-ниң дөрт чыл бурунгаар болган XVII съездизиниң соонда дораан келгеннер. Ынчалза-даа БАМ-ның тудуу чогум оон-даа эрте эгелээн чүве-дир...

Комсомолчуларның эң баштайгы шинчилекчи бөлүүнге ажылдап чораан Муза Сергеевна Кудрявцева-биле чугаалашпышаан, даштында алдын үжүктер-биле «1933 чыл — БАМ» деп сиилбип бижээн кызыл өңнүг «Шалыпчының дептерин» ажыдып ор мен.

— Ынчан 23 харлыг турган мен. Техникум дооскан соонда, Москва чоогунга ийи чыл ажылдап каапкан турган үем ол чүве. Москвадан БАМ-че эскет чоп чорупкан бис. Бисти чүгле чоок төрел кижилеривис үдеп турган. Ынчангы, ийиги беш чыл үезинде, ажылчын күш кая чугула херек болдур, аныяктар ынаар чоруп турган. А тудуг дээрге бүгү чуртка калбарган: электростанциялар, каналдар, металлургия комбинаттары, трактор заводтары... Бистер чөөн чүкче, келир үениң демир-орук шугумун тудар дээш чорупканывыс ол — деп, Муза Сергеевна чугаалады.

Комсомолчу-аныяктарның эң баштайгы шинчилекчи бөлүүнге он ийи кижи турган. Оларның ийизи—кыстар. Ол бөлүктүң начальниги 23 харлыг Борис Грабовский турган.

Олар Тынданың демир-орук станциязындан Зея суур чедир чүък машиназынга олуруп четкеннер. Оон чүс ажыг километр черге чадаг кылаштапканнар. Аъттарга чүү-хөө херекселин чүдүрүп алганнар. Хонар черге четкеш, бөлүктүң кежигүннери майтыннарын төжектерге өртеп аары сөөлүнде чаңчыл апарган. Ол ээн тайгага орук-даа, кокпа-даа чок турган.

— Чайың база берге чорду — деп, М. С. Кудрявцева уламчылады.— кезээде доңчыдар черниң тулаазы кандыг болурул деп чүвени ынчан көрген мен. Дөңгеликтен дөңгеликче шуражыр бис, ооң кадында холда туткан чүү-хөөвүстүң шаптыктыын канчаар. Мен чер демдектээр херексел тудуп чораан мен. Чамдыкта эт-херекселди сала тыртып каап, балды сегирип алгаш, ыяштар ужуруп, оруувусту ажыдып ап чордувус. Шак ынчаар тайгаже чоорту ханылеп кирген болдур бис ийин.

Ол үеде баштайгы шинчилекчилер Муза Кудрявцева биле Зина Макароваже көргеш, чогенип турганнар. Аныяк кыстар шыдажыр ирги бе, ындыг берге ойде отрядка оларны аартык апарбас ирги бе? Ынчалза-даа бо ийи кыстың шудургу, шыдамык оолдардан черле дудаваан.

Комсомолчу тудугнуң шалыпчы отряды сыгыр даң бажындан орай дүнеге чедир ажылдап турган. Чамдыкта хүнезин төнүп, чиир аъш-чем эзээжей бээрге күшкүл өлүрүп, мөөгү, кат чыып чип турганнар. БАМ-ның баштайгы тудугжулары шак ынчаар ажылдап эгелээн. Амгы тудугжуларның амыдыралын аңаа канчап деңнээр боор!

— Ол шагда таарымчалыг байдалдар тургузуп бээрин дилээр деп чүве кымның-даа сагыжынга кирбес. Аңаа ажылдаар бүзүрел көргүскенинге чоргаарланып, кижи бүрүзү болуунуң үлүүн чедиишкинниг күүседир, адын сыкпас дээш оралдажып турган чүве-ле болгай. Бистиң ол комсомолчу отрядывыстың кежигүннери чаңгыс чыл дургузунда—1934 чылдың мартка чедир кады ажылдааннар. Оон соонда бистиң өске экспедицияларга кадыпкан. Улуг салгалдың специалистери, ажылчыннары-биле кады ажылдадывыс. Ынчалза-даа БАМ-га келген баштайгы хоруктарывыс кажан-даа уттундурбас.

...Ол уттундурбас хүнден эгелээш, барык бүгү амыдыралының дургузунда Муза Кудрявцева аңаа Валентин Владимирович Слободский-биле экспедицияга ажылдап келген. Олар Ыраккы Соңгу чүкке, мурнуу чүктүң дагдыг районнарынга, Россияның төп областарынга ажылдааннар. Улан-Баторга чедир демир-орукту кылырынга киирген улуг үлүг-хуузу дээш Валентин Владимирович Слободский Күш-ажылдың Кызыл Туг болгаш МАР-ның «Поляр Сылдызы» орденнер-биле шаңнаткан, а Муза Сергеевна элээн хөй медальдарның эдилекчизи болган.

Пенсионерлер хирезинде-ле олар 1974 чылда комсомолчулар-биле кады БАМ-га чорааннар. Чайны оттүр геодезистер-биле кады Зея хемниң чоогунга ажылдааннар-даа. Дараазында чылын олар аңаа база барганнар...

Валерий САНКОВ,
ПМА-ның корр.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ 1978—1979 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Дирижер-хор.
Улустуң хөгжүм херекселдери (баян, домбра, аккордеон, допшулуур, чанзы, чадаган, игил).
Фортепиано.
Үрер хөгжүм (труба, тромбон, кларнет, гобой, флейта).
Хылдыг хөгжүм херекселдериниң (скрипка, контрабас).
Ыры.
Теоретик-композитор.
Чурулга.
Клуб салбыры (дирижер-хор, улустуң хөгжүм херекселдериниң, клуб ажылдарының режиссуразы, хореография, библиотека мергежилдеринге).
Цирк.

Училищеге 30 хар чедир назылыг эр, херээжен кижилерни хүлээп алыр. Дирижер-хор болгаш ыры салбырларынга 18 хардан өрү назылыгларны хүлээп алыр. Хөгжүм салбырларынга хүлээп алырда, кирип турар кижилерниң музыканы дыңнап билирин, үнүн хынап көөр, чурулга салбырынга кирер кижилер чураан чуруктарын, композицияларын көргүзер.

Библиотека мергежилиниң талазы-биле клуб салбырынга чүгле ортумак эртемниг кижилерни хүлээп алыр.

Училищениң директорунуң адынга чорудар билдириишкинге дараазында документилерни кожар: аттестатты, 8 класс дооскаң херечилелин (болуун), № 286 хевирниң эмчи шынзылгазын, кадрлар килдизи азы бүдүрүлге удуртукчузу шынзыткан, күш-ажыл дептеринден ушта бижидилгени, 3×4 см хемчээлдиг 4 фото чурукту. Кирип турар кижилер училищеге келгеш, төрүттүнгениниң дугайында херечилелди азы паспортун, шериг биледин азы келдириишкин херечилелин көргүзер.

СЕС КЛАСС ДООСКАННАР шилип алган мергежилинге, орус дылга (диктант), орус дылга болгаш литературага (аас-биле) кирериниң экзаменнерин дужаар.

ОН КЛАСС ДООСКАННАР шилип алган мергежилинге, орус дылга болгаш литературага (сочинение), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) кирериниң экзаменнерин дужаар.

Кирериниң экзаменнерин **1978 чылдың июль 3-тен** эгелеп, тускай ортумак өөредилге черлеринге хүлээп алырының чурумун ёзугаар эрттирер.

Кичээлдерниң эгелээри сентябрь 1-де. Стипендияны ниити чурум ёзугаар төлээр. Тыва националдыг хамаатыларның уруглары өг-бүлезиниң дугайында шынзылганы көргүскенде, оларны күрүнениң долу хандырылгазынга тургузар.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 2. Ийиги каът. Телефоннары: 2-25-79, 2-29-26.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63. редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35. секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75. культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегер килдизиниң 2-22-64, чогаал килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистерниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 145.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00765.